

Perspectiefnota 2020-2023

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	2
2	Inbreng Perspectiefnota en opgaven.....	3
2.1	Staat van de stad.....	3
2.2	Trends & ontwikkelingen	5
2.3	Wat zeggen de inwoners?	6
2.4	Vooruitzicht en opgaven	8
3	Meedoen in een socialer Arnhem	13
3.1	Specifieke ontwikkelingen	13
3.2	Perspectief.....	14
3.3	Inzet.....	15
3.4	Financiën	27
4	Wonen in een duurzamer Arnhem.....	28
4.1	Specifieke ontwikkelingen	28
4.2	Perspectief.....	28
4.3	Inzet.....	29
4.4	Financiën	33
5	Genieten van een nog mooier Arnhem.....	35
5.1	Specifieke ontwikkelingen	35
5.2	Perspectief.....	36
5.3	Inzet.....	36
5.4	Financiën	38
6	Open en verantwoord besturen	40
6.1	Specifieke ontwikkelingen	40
6.2	Perspectief.....	42
6.3	Inzet.....	43
6.4	Financiën	44
7	Financiële samenvatting	45
7.1	Totaal generaal.....	45
7.2	Risico's en weerstandsvermogen, solvabiliteit en schuldquote.....	45

1 Inleiding

Voor u ligt de Perspectiefnota 2020-2023. In deze eerste Perspectiefnota van dit college leggen wij u onze uitwerkingen voor, als opmaat voor te maken keuzes voor de MJPB 2020-2023. De inhoud is mede gevoed door bijdragen uit de wijken via de teams leefomgeving en de feiten uit het rapport 'Staat van de Stad'.

Bijna een jaar na ons coalitieakkoord zien we dat Arnhem belangrijke ontwikkelingen moet opnemen in haar perspectief en koers. Net als in de rest van Nederland nemen de zorguitgaven in rap tempo toe. Vooral als gevolg van toenemende aantallen inwoners die een beroep doen op meer zorg en ondersteuning. Daarom besteedt deze Perspectiefnota - die begint in het lopende jaar, vooruitkijkt naar voorbij 2020, programma's voortzet en actuele thema's markeert - veel aandacht aan de ontwikkelingen binnen het zorgdomein en aan het Arnhemse antwoord daarop.

Onze stad is een groene, levendige, ondernemende en inclusieve stad. Een stad waar we trots op mogen zijn. Arnhem bouwt voort op deze kernwaarden, die betekenis krijgen als iedereen mee kan doen, ongeacht wie je bent of waar je wieg heeft gestaan. Dit doen we door accenten te zetten bij een duurzame, sociale, toegankelijke & bereikbare, cultureel hoogwaardige en economisch sterke stad. De wereld om ons heen verandert continu en de stad ontwikkelt zich snel. Arnhem is nooit af. We borduren voort op het fundament dat is gelegd in ingerichte programma's en rondom actuele thema's.

De beweging die wij zien, biedt ook kansen. Ondanks dat de economische groei langzaam afneemt, trekt de werkgelegenheid aan, worden internationale betrekkingen, zoals met Duitsland, intensiever en blijft onze stad ook aantrekkelijk voor bezoekers en bedrijven. Deze kansen willen we benutten, omdat ze als hefboom kunnen werken voor de opgaven die wij voor ons zien liggen. Daarom stellen we investeringen voor, zodat Arnhem blijft van iedereen: voor de Arnhemmers die er nu wonen en de Arnhemmers die erbij komen door geboorte of verhuizing.

We beginnen deze Perspectiefnota met een beeld uit onze wijken en Staat van de Stad. Specifieke ontwikkelingen, vanuit welk perspectief en welke beweging het stadsbestuur werkt en tot welke inzet dit leidt voor de nabije toekomst, zijn uitgewerkt onder de hoofdstukken 'Meedoen in een socialer Arnhem', 'Wonen in een duurzamer Arnhem', 'Genieten van een nog mooier Arnhem' en 'Open en verantwoord besturen'. We sluiten af met een samenvatting van het financieel perspectief, de financiële situatie zoals die het beste past bij wat wij moeten doen om Arnhem vooruit te helpen: investeren. Want Arnhem blijft een fantastische stad om in te wonen.

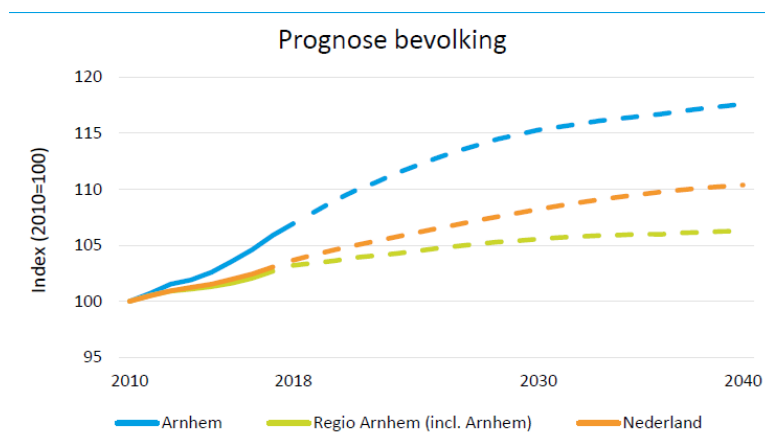
2 Inbreng Perspectiefnota en opgaven

2.1 Staat van de stad

In januari 2019 is 'Staat van de Stad 2018' verschenen. Staat van de Stad laat elk jaar een algemeen beeld zien van trends en ontwikkelingen op een aantal belangrijke beleidsterreinen. Dit jaar is gekozen voor de thema's Bevolking, Welzijn & gezondheid, Jeugdzorg & Wmo, Arbeidsmarkt, Participatie, Armoede & Schulden, Wonen & leefomgeving, en Energie & duurzaamheid. In deze paragraaf leest u per thema de belangrijkste punten. Zie ook: [Arnhem in Cijfers](#).

Bevolking

Het aantal inwoners is de afgelopen jaren gegroeid: tot 2013 vooral door natuurlijke aanwas, maar daarna vooral door een positief migratiesaldo. Het aantal inwoners groeit naar 173.000 in 2040. Arnhem vergrijsjt; het aandeel 65+ is nu 15% en zal in 2040 naar schatting 22% zijn. 1 op de 3 Arnhemmers heeft een migratieachtergrond en er zijn relatief veel alleenstaanden.

Welzijn en gezondheid

Welzijn en gezondheid van Arnhemmers worden zichtbaar op verschillende terreinen. Belangrijke thema's zijn voortijdig schoolverlaten, sociale binding, sportgedrag, ervaren gezondheid en het sociaal domein. Opvallende ontwikkelingen op het gebied van welzijn en gezondheid zijn:

- 37% van de Arnhemmers voelt zich matig tot zeer sterk eenzaam, dit percentage is stabiel gebleven.
- Er is een stabiel aandeel sportende Arnhemmers: 64%.
- 78% van de Arnhemmers ervaart een goede lichamelijke gezondheid, maar tussen wijken zijn grote verschillen te zien.
- Gezondheid jeugd en aanpak obesitas zijn speerpunten van beleid.

Jeugdzorg en Wmo

Sinds 1 januari 2015 zijn gemeenten verantwoordelijk voor de jeugdzorg (kinderen tot 18 jaar) en zorg in het kader van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Op basis van de cijfers van de afgelopen drie jaar valt op dat een stijgend beroep op Jeugdwet-voorzieningen wordt gedaan, vooral in de categorie 'jeugdhulp zonder verblijf'. Het hoogste percentage toewijzingen 'jeugdhulp zonder verblijf' is te zien in de wijken Elden en De Laar: 14,1% van alle jeugdigen. Een stijging in het aantal personen met een toewijzing Wmo is vooral een gevolg van een toename van de categorie 'ondersteuning thuis'.

Arbeidsmarkt

Verschillende ontwikkelingen geven een beeld van de arbeidsmarkt van de gemeente Arnhem: Werkgelegenheid, samenstelling van de beroepsbevolking, werkloosheid en aantal vacatures. De belangrijkste ontwikkelingen zijn:

- Een stijging van het aantal banen en bedrijven in 2017 ten opzichte van 2016.
- Een verdubbeling van het aantal zzp'ers in 10 jaar tijd.
- Zakelijke en financiële dienstverlening en health (gezondheids- en welzijnszorg) zijn de belangrijkste sectoren wat betreft het aantal banen.
- De beroepsbevolking vergrijst.
- De werkloosheid blijft verder dalen en het aantal vacatures neemt toe.

Participatie en onderwijs

Arnhem heeft historisch gezien een hoger percentage inwoners dat in de bijstand zit dan vergelijkbare gemeenten. Het aantal Participatiewet-uitkeringen, nu ongeveer 7.400, daalt sinds 2017. Er is sprake van veel langdurige bijstand en vergrijzing van het bestand. Een groep van ongeveer 1.200 personen van 55+ tot AOW (16% van het totale bestand) heeft langer dan 5 jaar een uitkering.

In Arnhem loopt het percentage schoolverlaters sneller terug dan in Nederland, maar is nog wel hoger dan gemiddeld. In de regio Arnhem-Nijmegen is het verzuim al 3 jaar stabiel op 1,7%.

Het percentage laaggeletterdheid ligt iets onder landelijk niveau; naar schatting gaat dit om een groep van 7.900 tot 10.300 mensen. Arnhem verzorgt als centrumgemeente de opvang voor dakloze personen uit Regio Centraal Gelderland. Het merendeel van de cliënten meldt zich voor maatschappelijke opvang binnen een maand nadat men dakloos is geworden.

Armoede en schulden

Relatief veel Arnhemmers hebben een laag inkomen. Een risico dat hiermee gepaard gaat, is leven in armoede of het opbouwen van schulden. De cijfers laten het volgende beeld zien:

- Ruim één op de vijf Arnhemse huishoudens leeft van een inkomen tot maximaal 120% van het sociaal minimum (2016).
- Er zijn grote inkomensverschillen tussen wijken.
- Uit cijfers van de GGD blijkt dat 24% van de Arnhemse huishoudens (enige) moeite heeft met rondkomen.
- Duizenden Arnhemmers hebben te maken met schulden. Door het traject 'Vroeg Eropaf', dat inzet op het bereiken van mensen met beginnende schulden, zijn tussen maart 2017 en juli 2018 meer dan 1.200 Arnhemmers naar voren gekomen die meer dan één betalingsachterstand hadden bij energie- en waterleveranciers, woningbouwcorporaties of de gemeente. Hiervan waren 700 Arnhemmers nog niet bekend bij een hulpverlenende organisatie.

Wonen en leefomgeving

Arnhem is een aantrekkelijke stad om in te wonen, vooral door het cultuuraanbod en het vele groen (10e plaats in top 50 van steden). Arnhem heeft relatief weinig koopwoningen en veel corporatiehuur. Ten opzichte van het aantal Arnhemmers dat aangewezen is op corporatiehuur zijn er relatief weinig corporatiewoningen. De gemiddelde vraagprijs van woningen is lager dan landelijk of regionaal. Ongeveer 70% van de koopwoningen heeft een WOZ-waarde van € 250.000 of lager. Ruim 70% van de sociale huurwoningen zit in het goedkope segment (minder dan < € 593). Arnhemmers zijn over het algemeen tevreden over hun woonomgeving, zij geven als rapportcijfer een 7,3. Wel wordt meer verloedering en toename van sociale overlast ervaren en bestaan tussen de wijken grote verschillen.

Het rapportcijfer veiligheid blijft stabiel (6,6). Dit is vergelijkbaar met andere grote steden, maar ligt iets lager dan het landelijk gemiddelde. Het aantal aangiften van misdrijven laat de afgelopen periode een flinke daling zien. Observaties en andere signalen duiden op een toename van drugscriminaliteit, mensenhandel, wapenhandel, huiselijk geweld, cyberfraude en georganiseerde criminaliteit met ondermijnende gevolgen voor het alledaagse leven.

Energie en duurzaamheid

Steeds meer inwoners hebben dak-, spouw- en vloerisolatie of zijn van plan dat te gaan aanbrengen. Er is een stijgend aantal Arnhemmers dat zegt zonnepanelen te hebben of van plan te zijn deze te installeren. Via een gezamenlijke inkoopactie is meer dan 25.000 m² verduurzaamd (dak-vloer-spouw). Het particulier energieverbruik daalt (gas en elektriciteit) en het grootgebruik van zonnepanelen is gestegen van 34% in 2017 naar 38% in 2018.

2.2 Trends & ontwikkelingen

Klimaat

Als onderdeel van internationale afspraken uit Parijs in 2015 hebben 192 landen, waaronder Nederland, besloten om de opwarming van de aarde te beperken tot maximaal 2 graden en te streven naar maximaal 1,5 graden. Het landelijke proces van overheid, maatschappelijke organisaties en bedrijven leverde zeshonderd voorstellen op om uitstoot te verminderen. Een pakket van afspraken, maatregelen en instrumenten is opgenomen in het 'Ontwerp Klimaatakkoord (OKA).'

Regionale samenwerking

Arnhem kent veel verschillende vormen en schalen van regionale samenwerking. Op terreinen als zorg, jeugd, arbeid, omgevingsdiensten, veiligheid en gezondheid wordt veelal samengewerkt met de gemeenten om ons heen: in de regio Centraal Gelderland, regio Arnhem, of regio Midden-Gelderland. Deze schaal en nabijheid past goed bij de betreffende opgave. In het ruimtelijk-economisch domein wonen, mobiliteit, klimaat/duurzaamheid en economie trekken Arnhem en Nijmegen al bijna 30 jaar samen op in de regio Arnhem-Nijmegen. De opgaven die hier spelen zijn gediend met het perspectief op een groter gebied en een aanpak die de twee kleinere regio's overstijgt. De laatste jaren - na de opheffing van de stadsregio - doen 18 regiogemeenten dit in een lichte samenwerkingsvorm met vier portefeuillehoudersoverleggen. Het bestuur van de regio is onlangs de discussie gestart over ambities en het karakter van de samenwerking. Het regiobestuur wil een sterkere regio worden met een stevige ambitie, met één agenda en één gezicht naar buiten. Dit voorjaar wordt daarom een proces ingezet dat moet leiden tot een versterkte regionale samenwerking vanuit de behoefte aan grotere slagvaardigheid. Ook bij veiligheid is regiobreed werken, zoals bij brand, ziekenvervoer, vermiste personen of opsporing van criminelen, van levensbelang. Als centrumgemeente draagt Arnhem hier veel aan bij.

Belangrijke partners in regionaal verband zijn Nijmegen en de provincie Gelderland. Samen met provincie en Nijmegen werken we sinds de ondertekening van het bestuursakkoord eind 2016 samen in de investeringsagenda Arnhem-Nijmegen, met een looptijd van tien jaar, gericht op de ruimtelijk-economische ontwikkeling van de regio. Het gaat daarbij om versnelling, duurzame investeringen, versterking complementariteit en partnerschappen. Deze agenda draagt onder andere bij aan versterking van Hotspot Energy Arnhem, innovaties op het gebied van duurzaamheid en op het investeren in een aantrekkelijke binnenstad als belangrijke opgaven voor Arnhem.

Omgevingswet

Deze wet heeft betrekking op het ruimtelijk beleid, de regels en het bijbehorende instrumentarium. Recent is de Invoeringswet Omgevingswet door de Tweede Kamer vastgesteld. De wet wordt van kracht per 1 januari 2021. Alle gemeenten, waterschappen, provincies en omgevingsdiensten bereiden zich voor op de implementatie ervan.

Mobiliteit

Landelijk zien we de mobiliteitsbehoefte nog steeds stijgen en daarmee komt het huidige systeem steeds meer onder druk te staan. Een efficiëntieslag is nodig en mogelijk met technologische ontwikkelingen en innovaties die zich aandienen. Het landelijke mobiliteitsbeleid zet maximaal in op duurzaam met als kernwoorden slim en schoon. Een opgave voor grote steden is om duurzame mobiliteit in regionaal belang te bewerkstelligen door samen op te trekken met regionale partners: provincie, Rijk, bedrijfsleven en kennisinstellingen. Bewustwording en gedragsverandering is de inzet die alle partijen moeten plegen.

Digitalisering en informatiesamenleving

Het verzamelen en analyseren van (grote) hoeveelheden data is steeds vaker essentieel. Hiermee kunnen bedrijven producten en diensten ontwikkelen die naadloos aansluiten op de behoefte van de consument. Het besef is gemeengoed geworden dat digitalisering bedrijfssectoren, sociale gewoontes en onze kijk op de wereld fundamenteel verandert. Digitalisering schept mogelijkheden om de lokale democratie te versterken, door informatie via de digitale snelweg van het internet beter beschikbaar te maken en burgers door allerlei vormen van (elektronische) participatie meer en beter te betrekken bij besluitvorming. Belangrijk in deze ontwikkelingen is het werken vanuit publieke waarden, waarbij de inwoners (en hun privacy) van onze stad te allen tijde centraal staan.

Steeds meer gemeenten ontdekken dat zij zelf een schat aan gegevens bezitten die ingezet kan worden om haar beleid en haar dienstverlening te verbeteren. Gegevens die tot voor kort waren opgeslagen bij de verschillende onderdelen van de gemeente worden steeds vaker toegankelijk gemaakt voor iedereen binnen en buiten de gemeente. Niet alleen uit bronnen die gemeenten zelf in huis hebben, maar ook uit gegevens afkomstig van samenwerkingspartners. De verwachting is dat door de snelle, technologische ontwikkelingen de omvang en de snelheid waarmee gegevens beschikbaar komen nog verder zal toenemen; gegevens die bedrijven omzetten in informatie om nieuwe producten en diensten te ontwikkelen. De informatiesamenleving is hard op weg realiteit te worden.

Wijken en buurten

Iedere gemeente in Nederland zet in op de kracht van eigen inwoners. Onder noemers als wijkaanpak, wijkgericht werken, wijkontwikkeling en wijksturing wordt getracht de kracht van inwoners aan te boren. Of het nu gaat om voor elkaar te zorgen en elkaar te ondersteunen, de aanleg van een speeltuin, bijeenbrengen van elkaars expertise of aanschaf van een buurtbatterij: de kracht van inwoners is essentieel om als gemeente ambities te bereiken en uitdagingen aan te gaan.

2.3 Wat zeggen de inwoners?

In Arnhem hebben we gekozen voor wijksturing. Door uit te gaan van onze inwoners dwingen we ons te verhouden tot hun leefwereld in hun wijk en dat leidt tot een fundamenteel andere werkwijze voor ons als gemeente. Met 'Van Wijken Weten' stellen we meer inwoners in de gelegenheid om (meer)

invloed uit te oefenen op hun leefomgeving en geven we meer ruimte voor een groter zelf organiserend vermogen van inwoners. Arnhem is de enige gemeente in het land die voor een verregaande vorm van wijksturing heeft gekozen.

De teams leefomgeving hebben een aanjaagfunctie in het ophalen van thema's in de wijk en deze thema's te voorzien van een aanpak samen met inwoners en professionals. Teams leefomgeving vertalen stedelijke thema's naar de wijken. Ze kennen de netwerken in de wijk en weten wat wel en wat niet werkt voor de inwoners.

De teams leefomgeving spreken inwoners direct via het wijkplatform, een specifiek project of een inwonersavond. Signalen komen ook via professionals of bedrijven en instellingen in de wijk binnen bij een team leefomgeving. In de derde week van maart zijn in alle gebieden op centrale plekken in de wijk oploopjes georganiseerd om input van inwoners op te halen als voeding voor de Perspectiefnota. Om zoveel mogelijk inwoners te bereiken is ook het digipanel ingezet. De conclusies van de opgehaalde input worden meegenomen in de aanscherping van wijkspierpunten.

De oploopjes en het digipanel

In 12 wijken zijn teams leefomgeving fysiek aanwezig geweest op verschillende tijden van de dag en door de hele stad hebben onze panelleden digitaal hun mening kunnen geven. 1787 panelleden (44% respons) hebben deelgenomen aan de vragenlijst.

De inwoners hebben 3 punten verdeeld over de onderwerpen die men het belangrijkste vindt en vervolgens 3 punten over onderwerpen die men niet/minder belangrijk vindt.

Onderwerpen die inwoners op straat het meest belangrijk vinden:

1. Groen
2. Veilige leefomgeving
3. Verkeersveiligheid
4. Onderhoudsniveau van de wijk
5. Overlast in de wijk

Onderwerpen die inwoners op straat niet/minder belangrijk vinden:

1. Wijkdemocratie
2. Sport en cultuur
3. Wonen

Onderwerpen die de inwoners van het digipanel het meest belangrijk vinden:

1. Onderhoudsniveau
2. Veiligheid en leefbaarheid
3. Verkeersveiligheid
4. Groen

Onderwerpen die inwoners van het digipanel niet/minder belangrijk vinden:

1. Sport en Cultuur
  2. Wijkdemocratie
-

De teams leefomgeving zijn in staat inwoners en inwonersnetwerken steeds beter en eerder aan te sluiten op ontwikkelingen in een wijk. Zij hebben hun netwerk opgebouwd en de faciliterende en signalerende rol werkt. Dat zien zij bijvoorbeeld als zij koppelingen maken tussen onderwijs-jeugd-sport-cultuur, armoede-werk-schulden en sport-gezondheid-openbare ruimte.

Daarnaast zien de teams leefomgeving in veel wijken terugkomen:

Ontmoeten

In alle wijken is ontmoeten een thema. Het thema is generiek, maar de redenen die worden genoemd verschillen per wijk. Zo kan het zijn dat er geen fysieke ruimte is, zoals in Alteveer - Cranevelt of dat er wel ontmoetingsplekken zijn die nog meer van betekenis kunnen zijn om inclusie te bevorderen of eenzaamheid tegen te gaan.

Kansrijk opgroeien

Armoede heeft kansenongelijkheid tot gevolg en is van invloed op de ontwikkeling van een kind en de kansen die het krijgt in de toekomst. Uitgangspunt bij Kansrijk opgroeien is dat kinderen uit Arnhem gelijke kansen verdienen. In alle wijken is daarom het project Kansrijk opgroeien gestart. Verschillende organisaties uit onderwijs, welzijn, cultuur en sport werken in het project samen. Het budget is naar rato van kinderen met een Gelrepas verdeeld. In Malburgen is daarom het meeste budget beschikbaar voor het project. Het betrekken van zowel ouder als kind wordt genoemd als belangrijke succesfactor.

Personen met verward gedrag

Meldingen van inwoners die overlast in de wijken ervaren door verwarde personen vallen op. Politiecijfers wijzen op een toename van het aantal meldingen, waarbij personen met verward gedrag zijn betrokken. Op plekken waar beschermd woonvoorzieningen zijn of veel sociale huurwoningen is het aantal meldingen het hoogst. Dit vraagt om goede samenwerking op verschillende niveaus. Teams leefomgeving, sociale wijkteams en de OZO's hebben een belangrijke rol in signalering en preventie van overlast. De gemene deler in de keten van zorg en veiligheid is dat mensen die zorg nodig hebben niet in een politiecel thuishoren.

Arbeidsparticipatie

Participatie en meedoen in de samenleving wordt door inwoners en in onderzoeken genoemd als voorwaarde voor het welzijn van individuen. Of dat nu middels betaald werk is of op basis van bijvoorbeeld vrijwillige inzet in de wijk, participatie levert op velerlei vlak meerwaarde.

2.4 Vooruitzicht en opgaven

De geschetste trends en ontwikkelingen zijn van betekenis om door te bouwen op het in 2018 gesloten coalitieakkoord. Ze spelen een belangrijke rol in de aangescherpte ambities ten aanzien van het verduurzamen van de stad, het ontsluiten van kennis en inzet van Arnhemse bedrijven, het tegengaan van armoede, het leveren van toegankelijke en kwalitatief goede zorg en ondersteuning en meer mensen naar betaald werk krijgen. We hebben op deze ambities al stappen gezet en blijven dat doen. Arnhem gaat op volle kracht vooruit om te werken aan de maatschappelijke opgaven, waarvoor de gemeente zich gesteld ziet. Een duurzame leefomgeving en samenleving betekent bijvoorbeeld dat inwoners in plaats van consument mede-eigenaar zijn van oplossingen en een samenleving, waarin iedereen mee moet kunnen doen, waarin meer vrijheid voor initiatiefnemer en lokaal maatwerk is en waarin de beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen op peil is. Dat is het perspectief dat we voor ogen hebben, dat vrijwel alle thema's in deze Perspectiefnota raakt en hand in hand gaat met het doorgaan op de ingeslagen weg om in wijken de kracht van inwoners zelf aan te spreken.

Groen en duurzaam

In Arnhem zijn de eerste stappen in de energietransitie gezet. Er is een begin gemaakt met herijking van activiteiten om op lokaal niveau resultaten te bereiken. Een nieuwe ruggengraat om te komen tot een energie-neutrale stad in 2050 is daarvoor nodig. We nemen als gemeente regie in de warmtetransitie. We benutten de kracht van Arnhemmers, moedigen hen aan om activiteiten te ontplooiën en faciliteren die waar dat nodig is. In wijken waar niet spontaan tot actie wordt overgegaan neemt de gemeente het voortouw. Onze opgave is dat in alle wijken tot actie wordt overgegaan. Via het coalitieakkoord 2018-2022 is een klimaatfonds ingesteld met een omvang van € 10 miljoen. Dit geeft kracht om de financiële uitdagingen van de energietransitie op te pakken en mogelijkheden om de inzet te intensiveren en te concretiseren in onze opgave op regionaal-, stedelijk- en wijkniveau.

Met de Omgevingswet gaat er voor de leefomgeving veel veranderen. De implementatie is een uitdaging op zich. Het is voor de gemeente een kans om meer op visieniveau de omgeving te benaderen, een mogelijkheid om te zorgen dat regelgeving een meer algemeen en gebiedsgericht karakter krijgt en dat er meer wordt overgelaten aan initiatieven van burgers en bedrijven. De kansen om onze leefomgeving te verbeteren, de gezondheid en veiligheid van inwoners te beschermen en bij te dragen aan het behoud van een leefbare stad laten we niet liggen.

De openbare ruimte die de gemeente beheert, vormt de fysieke basis voor het openbare leven. Letterlijk iedereen is afhankelijk van de kwaliteit van onze openbare ruimte, maakt er gebruik van en heeft er een mening over. Klimaatverandering heeft daarbij ook gevolgen voor onze stad. Dat geldt zeker voor onze openbare ruimte, de inrichting en het beheer daarvan. Samen met andere overheden, kennisinstellingen, bedrijven en Arnhemmers kunnen we zorgen dat onze stad beter bestand is tegen de effecten van klimaatverandering, zoals hitte, droogte en wateroverlast. Het klimaatfonds kan ook worden ingezet voor het nemen van klimaatadaptieve maatregelen.

Het groen in onze stad is belangrijk en zal gezien klimaatverandering alleen maar belangrijker worden. Maar het vergroenen van de stad is ook belangrijk om de aantrekkelijkheid en de leefbaarheid van de stad te vergroten. Bomen spelen daarin voor Arnhem een grote rol. Nieuw bomenbeleid is in de maak, waarbij het beter beschermen van bestaande bomen en het bevorderen van de aanplant van nieuwe bomen uitgangspunten zijn.

Levendig en veilig

Het versterken van het grootstedelijke en innovatieve klimaat in de centrumsteden Arnhem en Nijmegen en in de regio, geeft de benodigde impuls aan de instroom en het vasthouden van onze inwoners en bedrijven en in het bijzonder nieuwkomers zoals studenten en kenniswerkers. Juist zij dragen bij aan een levendig woon- en werkklimaat. Verbeteren en behouden van het aantrekkelijke vestigingsklimaat in onze regio betekent dat we moeten blijven werken aan bruisende binnensteden, een rijk aanbod aan voorzieningen, het culturele klimaat, ruimte voor creativiteit en een voldoende grote banenontwikkeling.

Arnhem onderscheidt zich van andere steden door een complete keten en sterk ecosysteem educatie-productie-presentatie in alle kunstvormen. Een belangrijke randvoorwaarde voor doorstroming en vernieuwing van talent, van amateur tot professional. Onze culturele activiteiten vergen allereerst voldoende ateliers, oefenruimtes en presentatiemogelijkheden in de stad. Daar zetten we op in, maar op deze plek past nog een accent op goede huisvesting voor de collectie van museum Arnhem en onze rijksgezelschappen Oostpool en Introdans in het Stadstheater. Het regionale cultuurprofiel 025 Arnhem Nijmegen zal scherper moeten worden om in beeld te blijven voor medefinanciering door het Rijk. Door het indienen van gezamenlijke proeftuinprojecten hebben we daar een start mee gemaakt.

Zonder veiligheid geen levendigheid. Het begint er mee dat wijkbewoners bij toegankelijke wijkagenten melden wat zij waarnemen aan kwekerijen, illegale verhuur, huiselijk geweld of heling. Dat zij professioneel opgenomen aangiften ondervinden die leiden tot aanhoudingen en dat deze ervaring breed verspreid worden. Juist bij drugshandel, mensenhandel, afpersing en andere ondermijnende criminaliteit, is samenwerking nodig tussen bewoners, beroepsgroepen, woningcorporaties, vergunningverleners van de gemeente en de politie. Huiselijk geweld en ander geweld tussen bewoners is ook een vorm van criminaliteit die in bepaalde buurten frequent aan de

orde is. Nauwe samenwerking met zorginstanties blijft daarom noodzakelijk. Alle wijken horen veiligheidscijfers te hebben op een normaal Nederlands niveau.

Ondernemend

De regio Arnhem-Nijmegen is de grootste stedelijke regio van Oost-Nederland, strategisch gelegen tussen Randstad en het Europese achterland. De regio heeft een bijzondere uitstraling door de variatie in wonen en werken, door de diversiteit in steden en dorpen en de menselijke maat. Dit heeft ertoe geleid dat we in het bestuursakkoord 2018-2022 met de Provincie en Nijmegen een strategische visie en agenda ontwikkeld hebben in samenspraak met onze partners in de Triple Helix. Met dit bestuursakkoord hebben we het primaat gelegd bij het verbeteren en behouden van een aantrekkelijk vestigingsklimaat in onze regio, waaronder een voldoende grote banenontwikkeling. Ondanks dat de economische groei langzaam afneemt, neemt de werkloosheid af en is het aantal vacatures toegenomen. We zien in Arnhem dat de zakelijke en financiële dienstverlening en health (gezondheids- en welzijnszorg) de belangrijkste sectoren zijn om het arbeidspotentieel op te richten. Het is de uitdaging en vraagt vernieuwing, omdat we dat doen in de context van een vergrijzende beroepsbevolking.

De bereikbaarheid van veel stedelijke centra staat onder druk en dat is ongunstig voor de (regionale) economie en leefbaarheid. Het inzicht groeit dat ook de regio Arnhem-Nijmegen een opgave heeft op bereikbaarheid en betrouwbaarheid van het wegennetwerk. Arnhem is gestart met het nog scherper formuleren van de bereikbaarheidsambitie. Een evenwichtige inzet van fiets, openbaar vervoer en auto is daarin belangrijk.

Ontwikkelingen laten zien dat we moeten blijven inzetten op een sterk vestigingsklimaat, versterken van onze internationale relaties, verder moeten bouwen op de aanwezige kennisclusters en locaties, duurzame en ruimtelijke groei moeten faciliteren en dat we niet kunnen verslappen in het nastreven van een bereikbare regio.

Verantwoord besturen

Met Van Wijken Weten zijn we steeds beter in staat om inwoners vroegtijdig te betrekken en hun kracht te benutten om het gemeentelijke beleid te maken. Teams leefomgeving hebben hun netwerk opgebouwd en hun faciliterende en signalerende rol werkt. Met inwoners en partijen in de stad gaan we aan de slag met het versterken én vernieuwen van participatie. Dit noemen we burgerparticipatie 2.0. De focus ligt daarbij in het zoeken naar meer creatieve en vernieuwende vormen van participeren. Inwonersinitiatieven worden nu al op weg geholpen door wijkinitiatieven, de Arnhemse uitdaging, ideeënmakelaars en sinds kort ook 'Praktische zaken Arnhem'; een Shared Service Center voor inwoners.

Op 31 december 2019 loopt de driejarige experimenteerperiode van Wijken Weten af. In 2019 bereiden we een evaluatie voor, die begin 2020 wordt uitgevoerd. We maken de balans op, geven aan waar bijgesteld wordt, zodat daarna met nog meer kracht en kwaliteit, samen met onze inwoners de toekomst in wijken wordt vormgegeven.

Verantwoord besturen betekent ook een balans tussen financiële lasten van inwoners en onze eigen financiële huishouding. De uitdaging is om tegelijk de lasten voor inwoners te beperken en de financiële huishouding van de gemeente zo vorm te geven dat deze generatieproof is en risico's die zich kunnen uiten in financiële tegenvallers kan opvangen.

Inclusief en sociaal

Arnhem is van ons allemaal, maar soms is dat niet zo vanzelfsprekend als het klinkt. Als gemeente spelen wij een belangrijke rol om te zorgen dat iedereen daadwerkelijk mee kan doen. Bijvoorbeeld in het onderwijs, in cultuur, op de arbeidsmarkt en in de zorg. In Arnhem is het uitgangspunt dat inwoners op maat ondersteund kunnen worden. Dat zij, afhankelijk van hun persoonlijke situatie, zorg ontvangen, zodat zoveel mogelijk Arnhemmers zo zelfstandig mogelijk kunnen meedoen in de maatschappij. Sociale wijkteams zijn spin in het web van toeleiding en werken daarin samen met huisartsen, zorgaanbieders, welzijnsorganisaties en teams leefomgeving. Daarin zijn ze succesvol gebleken. In lijn met landelijke ontwikkelingen heeft dit tot gevolg, dat een toenemend aantal inwoners een beroep doet op zorg en ondersteuning. Dit leidt tot flinke stijging van zorguitgaven en daarmee tot oplopende tekorten. De begrote budgetten voor Wmo en jeugdzorg zijn onvoldoende gebleken om de betaalbaarheid van de ondersteuning en zorg aan te kunnen.

De uitdaging is om kwalitatief goede en toegankelijke zorg en ondersteuning te blijven bieden én te zorgen dat deze betaalbaar is. De noodzaak tot transformatie van zorg en ondersteuning blijft daarmee volledig overeind. Samen met onze sociale wijkteams en de regionale inkoop werken we aan een grotere effectiviteit van beschikbare begrotingsmiddelen. Onze opgave is om toe te voegen wat nodig is, zoals deskundigheid van de Praktijkondersteuner Huisarts voor jeugdzorg, en aan te sluiten wat nog niet aangesloten is, zoals voldoende en geschikte algemene en collectieve voorzieningen in wijken. Het is nodig de veelheid aan aanbieders te beperken tot die aanbieders die kwaliteit leveren en laten zien dat zij de transformatie succesvol maken.

Met de kennis van sociale wijkteams, subsidies die per wijk in beeld zijn gebracht én wat we weten van onze inwoners zelf, gaan teams leefomgeving aan de slag om de collectieve voorzieningen in de wijken meer aan te laten sluiten op behoeften van inwoners in de wijk. We willen daarbij onze partners uitdagen om meer samen te werken aan resultaten die per wijk kunnen verschillen.

Inwoners aan (betaald) werk helpen is goed voor welvaart, welzijn en gezondheid, goed om aan de personeelsvraag van werkgevers in onze arbeidsmarktregio te beantwoorden, goed voor sociale samenhang in wijken en goed voor duurzame sociaaleconomische ontwikkeling van onze stad. Daarom hebben we de ambitie dat Arnhem in 2023 de landelijke trend qua uitstroom bijstand volgt en tenminste 500 Arnhemmers met een afstand tot de arbeidsmarkt extra uit de bijstand komen. Om dit te realiseren zetten we in op het voorkomen van nieuwe instroom in de bijstand, helpen we inwoners met de volgende stap op weg naar een betaalde baan, gaan we gebiedsgericht en meer integraal werken en zetten we in op meer inclusief ondernemen.

Het blijft onze opgave om samen met lokale en regionale samenwerkings- en uitvoeringspartners de kansen van de toenemende vraag naar arbeid te verzilveren. Het is nu noodzaak om de talenten van ieder mens te ontwikkelen, ook van de mensen die nu niet of te beperkt meedoen. We gaan daarom samen met Arnhemse werkgevers in de sectoren waar de vraag naar lager geschoold personeel het grootst is afspraken maken over wat er voor nodig is om mensen te ondersteunen naar dat werk. Daarmee geven we daadwerkelijk invulling aan de inclusieve arbeidsmarkt. Een arbeidsmarkt waaraan mensen zoveel mogelijk en duurzaam meedoen, ongeacht hun leeftijd, achtergrond, beperking of geaardheid.

Vanuit armoede- en schuldenbeleid constateren we dat er over 2018 geen daling is van het aantal mensen met een inkomen op of rond het bijstandsniveau en dat er meer gebruik is gemaakt van de middelen en regelingen voor het bestrijden van armoede. Regelingen zijn op zich dus effectief om

armoede te verzachten. We willen armoede en schulden ook op een structurele manier aanpakken door effectievere regelingen, een goed werkend vangnet en in voorkomende gevallen drempels wegnemen om inwoners naar betaald werk te kunnen leiden.

3 Meedoen in een socialer Arnhem

Zorg, werk, inkomen, armoede, schulden, onderwijs, welzijn, sport, maatschappelijke opvang, inclusie

3.1 Specifieke ontwikkelingen

Sinds 2015 is de gemeente verantwoordelijk voor bijna alle maatschappelijke ondersteuning aan haar inwoners. Vanuit de Wet maatschappelijke ondersteuning, de Jeugdwet en de Participatiewet. De ontwikkelingen in het sociaal domein worden de komende jaren vanuit het Rijk verder doorgezet.

De komende jaren komen er meer taken en verantwoordelijkheden over naar de gemeente:

- In 2020 wordt de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg ingevoerd, waarbij verplichte zorg, zo dichtbij mogelijk wordt geboden. De wet maakt het bijvoorbeeld mogelijk om verplichte begeleiding thuis te bieden.
- Vanaf medio 2020 gaat de gemeente weer regie voeren over inburgering. Een aanpak wordt ontwikkeld, waarbij inburgering ingebed wordt in een breder traject van participatie en begeleiding naar werk en die aansluit bij de bredere ontwikkelingen in het sociaal domein.
- Naar verwachting wordt in 2021 een nieuw verdeelmodel voor beschermd wonen, maatschappelijke opvang en begeleiding ingevoerd.
- Ook wordt de Wet Langdurige Zorg (Wlz) per 1 januari 2021 opengesteld voor ggz-cliënten. Naar verwachting zullen dan vele inwoners de overstap van beschermd wonen naar langdurige zorg maken. En dat heeft invloed op taken en budget van de gemeente.
- Het aantal Arnhemmers dat een beroep doet op de participatiewet is hoog; 11,5% versus 8,2% in vergelijkbare steden. Het aantal huishoudens dat een inkomen heeft tot 120% van het sociaal minimum is toegenomen. Het aantal mensen dat een inburgeringsexamen heeft gehaald is gehalveerd, waardoor statushouders minder goed Nederlands spreken en het daardoor moeilijker is om bijvoorbeeld een baan te vinden. Om ervoor te zorgen dat werkgevers en werkzoekende elkaar beter kunnen vinden zet het Rijk een breed offensief in. Instrumenten worden vereenvoudigd waarmee het voor werkgevers makkelijker wordt om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt een baan aan te bieden. Bijvoorbeeld door loonkostensubsidie te vereenvoudigen. (Wet)wijzigingen worden doorgevoerd die werken aantrekkelijker maakt voor mensen met een beperking, waardoor werken voor deze doelgroep loont. Bijvoorbeeld een wijziging die een gedeeltelijke vrijstelling van arbeidsinkomsten voor werknemers die in deeltijd en met loonkostensubsidie werken beoogt. Arbeidsmarktregio's worden gestimuleerd om actieplannen op te stellen, om een betere match te realiseren op de arbeidsmarkt.
- Ook ondersteuningstaken op het gebied van onderwijs en werk nemen toe. Om (arbeids)kansen voor kinderen te verbeteren en om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt aan het werk te helpen. Vanaf 2020 krijgen peuters met een onderwijsachterstand meer ondersteuning, voorschoolse educatie wordt uitgebreid naar 16 uur per week. Het Rijk wil een extra impuls geven voor het creëren van baankansen voor jongeren uit het Voortgezet Speciaal Onderwijs. Tevens wordt ingezet op bestrijding van schooluitval en het terugdringen van laaggeletterdheid.

De afgelopen jaren is intensief ingezet op het invoeren van de decentralisaties. Het is de gemeente gelukt om passende zorg en ondersteuning te bieden aan Arnhemmers. Zorg en ondersteuning is dichtbij mensen georganiseerd. Zo zitten de sociale wijkteams in de wijken en op vindplaatsen zodat ze goed toegankelijk zijn voor Arnhemmers en zodat ze problemen tijdig kunnen signaleren. De teams

leefomgeving zijn ook de ogen en oren van de wijk geworden. Vanuit die blik geven zij ook mede sturing aan de wijze waarop wij aan opgaven voor de stad werken.

Het sociaal domein in Arnhem kent ook de nodige uitdagingen. De vergrijzing neemt toe. Jongeren ervaren steeds meer druk door bijvoorbeeld prestatiedruk en problemen thuis (zoals bijvoorbeeld bij complexe vechtscheidingen). In Arnhem is het aantal peuters met een taalachterstand, jongeren die uitvallen op school en jeugdwerkloosheid relatief hoog. We zien dat jongeren steeds minder sporten en bewegen en overgewicht toeneemt. Politicijfers wijzen op een toename van het aantal meldingen, waarbij personen met verward gedrag zijn betrokken. Alle ontwikkelingen kennen een plek in de wijk. Belastbaarheid van wijken is daarmee een aandachtspunt.

De bovengenoemde uitdagingen en het feit dat we Arnhemmers steeds beter in beeld krijgen, leiden ertoe dat de vraag naar ondersteuning stijgt. Ondersteuning op het gebied van onderwijs, werk, inkomen, welzijn en zorg is sterk toegenomen. Door de stijgende vraag en de door de Rijksoverheid doorgevoerde kortingen zijn er, voornamelijk binnen de zorg, maar ook op armoede, tekorten ontstaan. Dit naast de flinke uitdaging die we al hebben doordat in onze stad te veel mensen afhankelijk zijn van een uitkering. Voor dit jaar loopt het tekort verder op. Daardoor is het noodzakelijk om voor de komende jaren maatregelen te treffen voor een financieel beheersbaar sociaal domein.

3.2 Perspectief

Arnhem wil sociale stijging en emancipatie van inwoners stimuleren en de sociaaleconomische basis van de stad versterken. Dat is goed voor Arnhemmers, wijken, bedrijven en onze stad als geheel. Om stevig in te zetten op de ontwikkeling naar een inclusieve stad, waarin iedereen, ongeacht leeftijd, achtergrond, beperking of geaardheid meedoet en een netwerk heeft om op terug te vallen. Een stad waarin iedereen kan rondkomen, waarbij toeleiding naar werk voorop staat. Een stad waarin iedereen kan meegroeien, een leven lang kan leren en ontwikkelen. Waarin kinderen veilig en gezond kunnen opgroeien en jongeren en volwassenen met dezelfde talenten dezelfde kansen hebben.

Het realiseren van deze ambitie vereist sterk partnerschap in de stad. Door krachten te bundelen, met bedrijven, onderwijs, sociale-culturele instellingen en ondernemers. Het vereist een meer integrale, mensgerichte en gebiedsgerichte aanpak. We willen stevig doorpakken op de bewegingen die met de decentralisaties in het sociaal domein zijn ingezet:

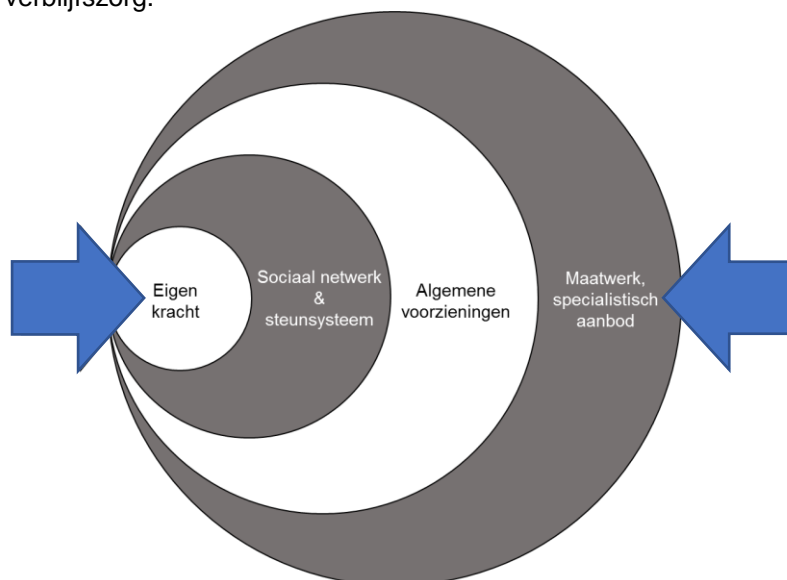
- Van tweedeling naar kansengelijkheid.
- Van de inwoner als consument naar de inwoner als mede-eigenaar van de oplossing.
- Van compenseren van (inkomens)problemen naar voorkomen van inkomensproblemen.
- Van kortetermijneffecten naar duurzame oplossingen die mensen echt verder helpen in het houden van regie op hun eigen leven.
- Van problematiseren en specialiseren naar normaliseren en zo regulier mogelijk.
- Van opname in verblijfsinstellingen naar zoveel mogelijk passende, ambulante ondersteuning in de eigen woon- en leefomgeving (wijkaanpak).
- Van individueel voorzieningengebruik naar voorliggende (collectieve) voorzieningen.
- Van genezing naar preventie en tijdige ondersteuning (vroegsignalering).
- Van sturen op input naar sturen op impact.
- Van systeemwereld en standaardoplossingen naar leefwereld en maatwerk.

Met deze beweging willen we dat Arnhemmers hun sociaal-economische positie verbeteren en dat ze verantwoordelijkheid terugpakken op hun leven. Ook willen wij dat onze jongeren prettig, gezond en

veilig opgroeien. Daar waar nodig bieden wij effectieve, kwalitatief goede en resultaatgerichte ondersteuning met als uitgangspunten: integraal, dichtbij en op maat. We zorgen voor voldoende aanbod van voorliggende voorzieningen, die ook bijdragen aan het versterken en borgen van collectieve draagkracht en veerkracht van wijken en buurten. Dit betekent dat we ook zorgen voor voldoende (keuze in) geschikte woningen en woonvormen voor mensen met een zorgvraag, verspreid over de wijken. We hebben namelijk oog voor sociale dynamiek en belastbaarheid die dit kan oproepen in onze wijken. Daarbij hoort dan ook een fysiek en sociaal aantrekkelijke leefomgeving waarin mensen zich thuis kunnen voelen.

3.3 Inzet

De inzet komende jaren is te plaatsen in het genoemde perspectief. We gaan uit van eigen kracht, faciliteren van mogelijkheden en ondersteuning waar nodig. Het tegen gaan van obesitas door te bewegen gecombineerd met preventie op scholen, zorgt dat minder specialistische zorg nodig is. Investeren in werk en economische zelfredzaamheid levert minder beroep in ondersteuning bij armoede en schulden op. Het benutten van eigen netwerk en algemene voorzieningen prevaleert boven verblijfszorg.

Een versnelling van transformatie binnen het sociaal domein is ook nodig om te komen tot een financieel duurzaam sociaal stelsel. Maatregelen die op korte en lange termijn ingezet worden om dit te realiseren worden onderstaand beschreven.

Transformatie Wmo en jeugdzorg

Verhogen kwaliteitseisen en resultaatsturing (Wmo en jeugdzorg):

- In de contractering verhogen we de kwaliteitseisen aan de voorkant. Naast het leveren van passende en kwalitatief goede zorg moeten aanbieders ook gericht zijn op het leveren van zo licht mogelijke zorg: van verblijfszorg naar ambulante, benutten eigen netwerk inwoner en inzetten algemene voorzieningen. Aanbieders die niet of onvoldoende met deze beweging mee kunnen, worden niet gecontracteerd of krijgen geen zorg toegewezen. Het aantal toegelaten aanbieders, momenteel meer dan 700, neemt door deze eisen naar verwachting af en dat willen wij ook.
- Tijdens de zorgverlening toetsen we scherper op het leveren van passende, kwalitatief goede en zo licht mogelijke zorg. Tevens wordt scherper gekeken of aanbieders het afgesproken resultaat

behalen, binnen de afgesproken tijd. Sociale wijkteams krijgen hierin een signalerende rol. Aanbieders die - mede op basis van deze signalen - niet blijken te voldoen aan de gestelde kwaliteitseisen krijgen geen zorg meer toegewezen of verliezen hun contract.

- De inkoop van producten gaan we vereenvoudigen en meer richten op het bereiken van gewenste resultaten. Minder producten, heldere productbeschrijvingen, een duidelijke tariefstructuur en prikkels voor aanbieders om passende en zo licht mogelijke zorg te bieden, staan daarin centraal.

Van beschermd wonen naar beschermd thuis en ambulante ondersteuning (Wmo):

- We beperken het aantal aanbieders voor beschermd wonen, zodat zich geen nieuwe aanbieders in Arnhem vestigen. De aanpak "verhogen kwaliteitseisen en resultaatsturing" moet de verdere toestroom van nieuwe aanbieders beschermd wonen voorkomen. Daarbij verkennen we de mogelijkheid om met geselecteerde aanbieders te werken, die samen met sociale wijkteams en gemeente de maatschappelijke opgave willen oppakken.
- We stellen een omzetplafond in per aanbieder die beschermd wonen biedt. De afbouw van intramurale plaatsen gaat logischerwijs gepaard met een opbouw van ambulante begeleiding. Door een omzetplafond per aanbieder in te stellen, kunnen we intramurale afbouw vervangen door ambulante zorg en een perverse prikkel voorkomen. Sociale wijkteams zorgen dat inwoners die verblijfszorg echt nodig hebben, geplaatst worden op de beschikbare plekken. Daarnaast gaan we in gesprek met aanbieders op het moment dat het omzetplafond is bereikt.
- Voor beschermd wonen worden - in samenwerking met de sociale wijkteams - richtlijnen ontwikkeld om scherper af te bakenen wanneer intramurale zorg nodig is en wanneer sprake kan zijn van ambulante begeleiding thuis.
- Sinds mei 2018 zijn we bezig met het scheiden van wonen en zorg. Dit betekent dat zorgaanbieders niet langer woonruimte kunnen aanbieden aan inwoners met een zorgbehoefte en dit verplicht combineren met het inzetten van begeleiding. Deze systematiek leidt namelijk tot een ongewenste afhankelijkheid van de inwoner van deze zorgaanbieder. Ook is er geen prikkel meer om door te stromen naar zelfstandige woonruimte en het afschalen van begeleiding. Aanbieders die werken met een dergelijk "all-in-pakket" worden geweerd of moeten actieve transformatie aantonen door afbouw van het aantal plekken. We zetten bij een volgende aanbesteding nog sterker in op het scheiden van wonen en zorg.

Van verblijfszorg jeugd naar ambulante ondersteuning (jeugdzorg):

- Het aantal jongeren dat verblijft op een terreinvoorziening dringen we de komende jaren terug met minimaal 50%. Dit past bij de gewenste beweging om beter passende ondersteuning in een thuissituatie te leveren. Door net als bij beschermd wonen een omzetplafond/budgetplafond per aanbieder in te stellen, kan de afbouw van residentiële verblijfszorg van een aanbieder niet gepaard gaan met een in verhouding grotere stijging van geleverde ambulante zorg door deze aanbieder. Sociale wijkteams zorgen dat jeugdigen die verblijfszorg echt nodig hebben, geplaatst worden op de beschikbare plekken. Daarnaast gaan we in gesprek met aanbieders op het moment dat het omzetplafond is bereikt.
- Evenals bij beschermd wonen beperken we het aantal verblijfplekken, zodat zich geen nieuwe aanbieders in Arnhem vestigen en hun plekken "vullen" met inwoners uit andere gemeenten of regio's.
- We onderzoeken hoe we kunnen voorkomen dat vastgoed in Arnhem wordt opgekocht met het doel om nieuw aanbod voor jeugdzorg met verblijf aan te bieden.

Aanscherpen en verduidelijken zorgtoewijzing (Wmo en jeugdzorg)

Sociale wijkteams gaan scherper toetsen of de benodigde zorg en ondersteuning vanuit Wmo en jeugdzorg geleverd moet worden of dat zorg onder een ander regime van toepassing is, zoals Wet Langdurige zorg, Zorgverzekeringswet, onderwijs of de inwoner zelf. Door de gemeente worden ondersteunende richtlijnen ontwikkeld. Uitgangspunt is "doen wat nodig en houdbaar/betaalbaar is", waarbij helder wordt gemaakt wat de verantwoordelijkheid van de verschillende partijen is. Sociale wijkteams gaan scherper sturen op de inzet van passende en zo licht mogelijke producten. We zullen hiertoe ondersteunende richtlijnen ontwikkelen. Daarbij maken we gebruik van richtlijnen die ook in andere gemeenten zijn ontwikkeld of die op basis van jurisprudentie tot stand zijn gekomen. Dit moet ook discussies tussen wijkcoaches en zorgaanbieders over de inzet van duurdere producten of declarabele uren voorkomen, omdat argumentatie aan richtlijnen kan worden ontleend. Het gebruik van richtlijnen geeft houvast aan sociale wijkteams. Beargumenteerd afwijken blijft mogelijk, zodat maatwerk gegarandeerd is. We leggen richtlijnen in nadere regels (besluitvorming college) of in verordeningen (besluitvorming raad) vast. Op de volgende domeinen en producten zien we in ieder geval mogelijkheden om tot een verduidelijking te komen:

- Bij ambulante begeleiding Wmo, dagbesteding en Activerend werk kan scherper getoetst worden dat sociale problematiek - zoals eenzaamheid - niet tot inzet van maatwerkvoorzieningen leidt maar dat hiervoor passende, algemene voorzieningen (ontmoetingsfuncties) in de wijk ingezet worden.
- Uitgangspunt is dat dagbesteding zoveel mogelijk afgenomen wordt in de eigen wijk. Dit past ook bij de doelstelling om zorg dichterbij te leveren en zorgt tegelijkertijd voor meer contacten binnen de eigen leefomgeving. Een verdeling van dagbesteding over de stad, zodat vervoersbewegingen ook worden beperkt, levert besparingspotentieel op voor maatwerkvervoer. Er zal voldoende en divers aanbod van dagbesteding in de stad moeten zijn, passend bij de behoefte van inwoners. De invoering vindt geleidelijk plaats.
- Doelgroepenvervoer bestaat uit meerdere soorten vervoer die vanuit de gemeente georganiseerd worden. Voor alle vervoersvormen (Wmo sociaal vervoer, jeugdwetvervoer en leerlingenvervoer) is op dit moment onduidelijkheid over de inzet van vervoer. Er worden daarom richtlijnen ontwikkeld en de backoffice krijgt een toetsende rol. In de voorbereiding van de nieuwe aanbesteding zal ook kritisch gekeken worden naar de huidige kwaliteits- en uitvoeringscriteria.
- Activerend Werk is een relatief nieuwe ondersteuningsactiviteit, met een gering aantal producten en scherpe tarieven en juist ontstaan vanuit de transformatieopgave. Met samenwerkende organisaties en inwoners is Activerend Werk geëvalueerd. Dit heeft geleid tot een ontwikkelagenda voor de komende jaren, waarin onder andere de nadruk ligt op verbetering van kwaliteit, monitoring, meer samenwerking en doorstroom naar betaald werk. De rol van het Centrum voor Activerend Werk (CAW) is bij deze doorontwikkeling belangrijk, maar kan mogelijk worden afgebouwd als de huidige taken van het CAW zijn afgerond of kunnen verschuiven naar de sociale wijkteams (bijvoorbeeld Oriëntatiefase, kwaliteitsgesprekken en website). Dit betekent dat een deel van de kosten niet verdwijnt maar verschuift.
- Bij hulpmiddelen/woningaanpassingen verduidelijken we opnieuw waar het onderscheid ligt tussen maatwerk en algemeen gebruikelijke voorzieningen. Een aantal hulpmiddelen en woningaanpassingen gaat daarmee onder algemeen gebruikelijke voorzieningen vallen, waardoor de inwoner zelf verantwoordelijk wordt voor de aanschaf en het gebruik van het hulpmiddel of de woningaanpassing. Aangezien de huidige contracten tot en met 2021 lopen is het nu nog te vroeg om het financiële effect te kwantificeren.
- Jeugdzorg en onderwijs. Er worden veel kinderen vanuit onderwijs doorgeleid naar jeugdzorg. Onderwijs heeft de taak om een adequate zorgstructuur te organiseren en de schoolse

ondersteuningsmiddelen ten goede te laten komen aan kinderen die problemen ondervinden bij hun schoolse ontwikkeling. De samenwerkingsverbanden Passend Onderwijs hebben de opdracht om daarvoor te zorgen en zijn daarmee voor de gemeente de belangrijkste gesprekspartner. Doel is dat zorg binnen het onderwijs ook daadwerkelijk door het onderwijs wordt georganiseerd en gefinancierd. Samen met onderwijs en sociale wijkteams gaan we richtlijnen ontwikkelen voor het inzetten van een maximum aantal uren begeleiding per kind in het (speciaal) onderwijs.

- Hervormen Drang in de jeugdzorg. Drang is een specifiek product van de jeugdbescherming en beoogt Ondertoezichtstellingen (OTS) te voorkomen. Sociale wijkteams zijn kritisch op de effectiviteit van dit product en zien mogelijkheden om drang zelf uit te voeren. Dit voorkomt ook dat naast wijkcoach en de zorgaanbieder een extra begeleider in het gezin een rol krijgt. In overleg met sociale wijkteams en de Beschermingstafel wordt voorgesteld om in stappen naar afbouw van dit product toe te werken.
- Dyslexiezorg: beperken instroom in specialistische dyslexiezorg. In Arnhem zitten meer kinderen in dyslexiezorg dan het landelijk gemiddelde. De drempel om een dyslexiediagnose en een vervolgtraject te krijgen is laag. We willen via duidelijke toegangscriteria en eenduidige selectie, door het hanteren van een dyslexieprotocol, bevorderen dat alleen kinderen die specialistische dyslexiezorg nodig hebben, hiervoor in aanmerking komen. In 2020 willen we dyslexie via een basisvoorziening vormgeven. Via lumpsumfinanciering maken we één of enkele aanbieders verantwoordelijk voor de inzet van dyslexiezorg binnen het beschikbare budget. Met onderwijs gaan we in gesprek om beter zicht te krijgen op doorverwezen aantallen en vervolgens stellen we een plan van aanpak op om het verwijsgedrag te verbeteren.

De sociale wijkteams gaan anders werken

- Sociale wijkteams en aanbieders gaan doelgerichter werken om het beoogde resultaat binnen een bepaalde tijd te bereiken. Passende, kwalitatief goede en zo licht mogelijke zorg staan bij het formuleren van en sturen op resultaten centraal. Dit krijgt ook een plek in de contractering en is hiermee ondersteunend aan de effectiviteit van de zorgtoewijzing. Sociale wijkteams kunnen met behulp van richtlijnen scherper sturen om binnen het uitgerekende “budget per wijk” te blijven. Dit heeft voor een deel betrekking op jeugdzorg, omdat de helft van de toewijzingen via andere verwijzers dan sociale wijkteams verloopt.
- Intensiveren samenwerking met huisartsen: invoeren Praktijkondersteuner Huisartsen. De samenwerking met verwijzers/huisartsen gaan we intensiveren. In andere gemeenten is goede ervaring opgedaan met het toevoegen van een Praktijkondersteuner Huisartsen (POH) Jeugd. De POH behandelt of begeleidt zelf bij lichtere problematiek. Dit leidt tot betere kwaliteit van zorg aan jeugdigen in de huisartsenpraktijk, meer normaliseren van de problematiek, minder en gericht doorverwijzen naar specialistische jeugdzorg en daarmee ook tot besparingen. Waar nodig schakelt de POH het sociaal wijkteam in.
- Aanpassen inzet binnen huidige formatie van sociale wijkteams. De interventies leiden op een aantal onderdelen tot extra inzet van wijkcoaches. Zo zal scherper gekeken moeten worden naar de zorgtoewijzing en mogelijke inzet vanuit Zorgverzekeringswet, Wet Langdurige zorg en onderwijs. We zien mogelijkheden om in samenwerking tussen wijkcoaches en huisartsen nauwer aan te sluiten op de POH of wijkcoaches zelf de ondersteuning te laten oppakken. De extra inzet wordt binnen de huidige formatie van het sociaal wijkteam georganiseerd. Daartoe zal de werkwijze van het sociaal wijkteam op bepaalde punten aangepast moeten worden, zodat formatie vrijkomt om de aangepaste inzet op te pakken. In goed overleg met de sociale wijkteams werken we nader uit hoe verandering van werkwijze, scherper toewijzen en de taakverschuiving wordt gerealiseerd.

- Transformatiebudget 2020. We benutten het transformatiebudget 2020, nu nog bedoeld als "aanjaaggeld" voor initiatieven ten behoeve van algemene zorgvoorzieningen in de wijken, om een ingroeiperiode van maatregelen in de zorg mogelijk te maken. Deze tijd is nodig om het besparingspotentieel van de maatregelen te realiseren. Om nieuwe en lopende initiatieven, die gefinancierd worden uit het transformatiebudget, uit te kunnen voeren, verdelen we het transformatiebudget 2019 over de jaren 2019 en 2020.

Overige interventies: verbeteren inzicht en analyse

- Analyse snelle groeiers zorgaanbieders. In Wmo en jeugdzorg maken aanbieders en zorgvormen een zeer snelle productiegroei door. We analyseren samen met sociale wijkteams en de Regio Centraal Gelderland welke aanbieders en zorgvormen dit zijn. Vraag is of de snelle groei veroorzaakt wordt, doordat het aanbod voorziet in de zorgbehoefte van inwoners en sociale wijkteams of dat op een andere wijze vraag naar zorg in beeld gebracht wordt. Hierover gaan we in gesprek met de betreffende aanbieders en zal waar nodig scherper in de contractering en zorgtoewijzing gestuurd worden.
- Doorbraakaanpak bij veelgebruikers. In Wmo en jeugdzorg zijn gezinnen waarin veel zorgaanbieders actief zijn en hoge zorgkosten worden gemaakt. Daarnaast kunnen deze inwoners ook op andere gebieden problemen hebben met hoge kosten als gevolg. Het gaat dan om een beroep op schuldhulpverlening, inkomensondersteuning en bijstandsuitkering. Problematiek gaat vaak over leefdomeneinen heen en we streven juist een integrale aanpak na. We analyseren bij welke inwoners en gezinnen er een hoog zorgvolume is met veel betrokken partijen en bekijken samen met sociale wijkteams, teams leefomgeving en werkconsulenten of een effectievere en efficiëntere inzet van zorg en ondersteuning mogelijk is.
- Verbeteren inzicht in algemene voorzieningen. Momenteel wordt er een inventarisatie uitgevoerd om in beeld te brengen welke gemeentelijke voorzieningen er zijn en hoe informatie daarover kan worden ontsloten. Dit geeft de wijkcoaches van het sociaal Wijkteam het noodzakelijke inzicht om beter en gericht naar algemene voorzieningen te verwijzen.
- Vergelijking met anderen. We hebben ons aangemeld bij de VNG voor visitatie. Daarnaast leren we van directe vergelijking met gemeenten in ons directe netwerk.
- Monitoring. De structuur van informatievoorziening wordt technisch en organisatorisch verbeterd en nieuwe rapportages worden ontwikkeld om zowel de verantwoording als sturing te kunnen verbeteren. Voor de langere termijn wordt een prognose tool ontwikkeld.

Op basis van de eerste turap in 2019 is de verwachting dat de zorgkosten dit jaar verder zullen stijgen. Om deze kostenstijging het hoofd te bieden is de begroting voor het zorgdomein structureel met € 5 mln. opgehoogd. Ook is rekening gehouden met verwachte extra middelen voor jeugdzorg vanuit het Rijk. De ontwikkeling van zorgkosten vraagt in samenhang met de batenontwikkeling vanuit het Rijk een goede monitoring en mogelijk aanvullende maatregelen gedurende 2019.

In onderstaande tabel wordt, op basis van de informatie waarover we nu beschikken, het verwachte financiële effect van ontwikkelingen en bovenstaande maatregelen op de Arnhemse zorgbegroting weergegeven.

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Wmo en jeugdzorg					
Hogere uitgaven Wmo en jeugdzorg	-22,0	-19,3	-17,5	-17,5	-17,5
Hogere uitgaven doelgroepenvervoer	-0,4	-0,4	-0,5	-0,7	-0,8
In meircirculaire te verwachten extra middelen (loon-prijs bijstelling en budget jeugdzorg)	2,0	5,5	5,5	5,5	5,5
Incidentele dekking uit AR	10,4				
<i>Totaal Ontwikkelingen</i>	-10,0	-14,2	-12,6	-12,7	-12,9
Van Beschermd wonen naar beschermd thuis		2,4	4,0	4,0	4,0
Van verblijfszorg jeugd naar ambulante ondersteuning jeugd		0,7	0,8	0,8	0,8
Ambulante begeleiding Wmo		1,4	1,4	1,4	1,4
Dagbesteding in eigen wijk		0,2	0,2	0,2	0,2
Richtlijnen doelgroepenvervoer		0,3	0,3	0,3	0,3
Hulpmiddelen: naar algemeen gebruikelijke voorzieningen		0,0	0,0	pm	pm
Activerend werk: afbouwen rol CAW		0,0	0,2	0,2	0,2
Toevoegen POH jeugd		0,2	0,2	0,2	0,2
Hervormen Drang in jeugdzorg		0,1	0,1	0,1	0,1
Beperken instroom dyslexiezorg		0,3	0,3	0,3	0,3
Aanpassen inzet sociale wijkteams		0,1	0,1	0,1	0,1
Transformatiebudget		1,8			
<i>Totaal Inzet</i>	0,0	7,5	7,5	7,5	7,5
Totaal Wmo en jeugdzorg	-10,0	-6,7	-5,1	-5,3	-5,4

Transformatie werk & inkomen

In onze raadsbrief van 5 maart 2019 schetsten wij onze ambitie binnen het domein Werk & inkomen.

In 2022:

- Hebben meer Arnhemmers betaald werk.
- Zijn meer Arnhemmers minder afhankelijk van een uitkering.
- Is er meer passend werk voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.
- Volgt Arnhem de landelijke trend qua uitstroom uit de bijstand.
- Heeft Arnhem, samen met uitvoeringspartners, ten minste 500 Arnhemmers met een afstand tot de arbeidsmarkt extra aan het werk gekregen.

Dit betekent het begin van een trendbreuk: vanaf 2023 komen we hiermee als stad in een andere positie.

Voorkomen

Wij willen voorkomen dat Arnhemmers niet aan het werk raken en afhankelijk worden van inkomensondersteuning. Daarom handhaven en verbreden wij onze 'Bemiddelen aan de Poort'-aanpak en intensiveren wij, in samenwerking met onze onderwijs-, (jeugd)zorg-, welzijns- en werkpartners, ontwikkeling en inzet van preventieve aanpakken voor specifieke doelgroepen. Onder andere leerlingen Voortgezet Speciaal Onderwijs/Praktijkonderwijs, studenten MBO1-2, nieuw- en oudkomers, inwoners die aan het einde van hun WW uitkering zitten.

Dichtbij

Wij willen Arnhemmers die lange tijd aan de kant staan en afhankelijk zijn van inkomensondersteuning activeren op weg naar werk. Daarom gaan wij actief op hen af en helpen wij hen meer (op maat) vanuit hun (integrale) leefsituatie bij het zetten van stappen naar werk. Dit vraagt om een meer gebiedsgerichte benadering en aanpak van de opgave, waarbij in samenwerking met de teams leefomgeving en sociale wijkteams onze re-integratie- en inkomensinstrumenten worden ingezet. Het actief aan de slag gaan met het wegwerken van belemmeringen is een belangrijk spoor. Soms is de stap van uitkering naar betaald werk een hele grote stap. Wij willen dat werken loont. Een integrale benaderingswijze gekoppeld aan de inzet op armoede en schulden, maar ook de 'systeemwereld' van de gemeente en uitvoeringspartners meer in overeenstemming brengen met de 'leefwereld' van inwoners en werkgevers helpen hierbij. Deze inzet betekent in elk geval voor ons uitvoerend cluster Werk & Inkomen een noodzakelijke herijking van de focus, inzet en werkwijze. Dit past ook bij de

constateringen die in de afgelopen jaren zijn gedaan: met de invoering van de decentralisaties is de volledige context van het cluster veranderd, zoals de uitvoeringsketen voor participatie en de ontwikkeling van sociale wijkteams. In combinatie met de complexiteit van de opgave vraagt dit juist nu om verandering en investering bij het cluster Werk & Inkomen.

Perspectief bieden

Wij willen Arnhemmers die een beroep doen op ondersteuning vanuit de Participatiewet zo snel mogelijk op weg naar werk helpen. We bieden diverse mogelijkheden voor inwoners die een grote afstand tot de arbeidsmarkt te overbruggen hebben, voor Arnhemmers die met een vorm van begeleiding kunnen werken en voor hen die rechtstreeks aan het werk kunnen. Daarbij gaat het naast de bovenstaande transformatie van het Cluster Werk & Inkomen om de doorontwikkeling van de uitvoeringpartners Centrum voor Activerend Werk, Scalabor, Leer-Werk-Loket en Werkgeversservicepunt, hun samenwerking met het Cluster Werk & Inkomen, hun onderlinge samenwerking en hun samenwerking met hun netwerkpartners, zoals zorgaanbieders, onderwijsinstellingen, (sociale) werkgevers en uitzendbureaus.

Inclusief werk

Wij willen werkgevers motiveren om hun werk inclusiever te organiseren. Daarom stimuleren wij sociaal ondernemerschap, zetten wij in op het lokaal, duurzaam en sociaal aanbesteden van onze gemeentelijke opdrachten (Social Return On Investment), vragen wij onze ketenpartners, met name Scalabor en Werkgeversservicepunt, om gezamenlijk verder te bouwen aan een brede werkgeversdienstverlening en voorzien wij een intensivering van de inzet van Participatiewet-instrumenten zoals loonkostensubsidie en jobcoaching.

Om sociaal ondernemerschap en de beweging naar impactsturing te bevorderen richten wij een werkinvesteringsfonds (WIF) in. Dit fonds van € 2,5 miljoen, dat als bestemmingsreserve is opgenomen in de MJPB 2019-2022, wordt benut om beproefde of innovatieve re-integratie-initiatieven van publieke en private samenwerkingsverbanden te ondersteunen.

Samen sterk

We werken samen door op (boven)regionaal niveau rondom het arbeidsmarktbeleid verbinding en afstemming te zoeken, te vinden en te borgen met de belangen en agenda's van onze partners (werkgevers, onderwijs, bonden, UWV) in het Werkbedrijf en Economic Board (werkgevers, werknemers, onderwijs en regiogemeenten). Ook zetten we in op een gezamenlijke positionering en lobby richting het Rijk. Bij de meeste inspanningen bestaat een vrijwel directe samenhang met vraagstukken op het gebied van zorg, armoede en schulden. Ook met inburgering en onze inzet op taal zijn de verbindingen sterk. Er is ook veel meerwaarde te bereiken door juist vanuit integraliteit te werken, de transformatie verder vorm te geven en samen doelgericht te werk te gaan. Daarnaast is de wisselwerking met bijvoorbeeld de woonagenda, onderwijs en de economische agenda meebepalend voor het succes van de stad op lange termijn. Zowel lokaal als in regionaal verband.

Slim monitoren en sturen

Wij willen doen wat nodig is. Wij willen instroom voorkomen en uitstroom realiseren, inwoners ondersteunen in hun arbeidsontwikkeling, inwoners naar vermogen (en loonwaarde) aan werk helpen of inwoners ondersteunen bij activering en participatie en inwoners tijdig en juist ondersteuning bieden bij vragen rondom inkomen, schulden en armoede. Maar wij willen ook weten wat werkt. Wij willen deze kerntaken binnen het domein Werk & Inkomen dan ook beter monitoren en er slimmer op bijsturen en handhaven. Daarom zetten wij in op een beweging van sturen op input naar sturen op (maatschappelijke) impact, toetsen wij onze inspanningen voortdurend op 'bedoeling' en 'eenvoud' en

investeren wij, parallel aan de transformatie van het cluster Werk & Inkomen en het zorgdomein in handhaving.

Financiële sturing Werk en inkomen

In een turbulente omgeving met complexe inhoud willen we komende jaren helderheid bieden in onze financiële werkwijze en streven we een hoge mate van uitlegbaarheid na bij afwijkingen en over resultaten. Een belangrijke voorwaarde om na vier jaar te kunnen constateren dat de ambitie ook daadwerkelijk is gerealiseerd. We maken gebruik van de leerervaringen en voorsprong die we hebben opgedaan in de laatste jaren, waarbij we vanaf 2015 geconfronteerd werden met tekorten op BUIG van ongeveer € 12 miljoen. We gaan voor een begin van een trendbreuk in de positionering van onze stad, die Arnhem zowel in maatschappelijk als uiteindelijk ook in financieel opzicht in een andere positie brengt. Kanttekening is dat wij van doen hebben met niet beïnvloedbare aspecten (veelal op rijksniveau) die grote invloed kunnen hebben op onze resultaten. Om aan de slag te gaan, stellen we een samenhangende strategie bestaande uit vijf elementen voor:

- a. We gaan de bijstand (BUIG) realistisch en actueel begroten. Deze wijze van begroten heeft tot gevolg dat een voordeel of nadeel op BUIG direct terugvloeit in de algemene middelen.
- b. We gaan strak sturen en monitoren op de doelen.
- c. We gaan slim investeren, zowel met het participatiebudget als met het Werkinvesteringsfonds. We zullen hiermee steeds bewijslast leveren op basis waarvan nieuwe investeringen richting resultaat kunnen worden gedaan.
- d. We moeten investeren in onze eigen uitvoeringsorganisatie: de laatste transformatie in de keten. De afgelopen jaren is de volledige uitvoeringsketen voor participatie getransformeerd: het Centrum Activerend Werk, de ontwikkeling van Scalabor, het regionaal Werkgeversservicepunt en de ontwikkeling in de wijken, met de teams leefomgeving en de sociale wijkteams. Onze eigen uitvoeringsorganisatie moet een ontwikkeling doormaken om (i) als volwaardige toekomstbestendige partner te functioneren in de keten en (ii) de ambities te kunnen realiseren. Slagen die we in de ontwikkeling moeten maken:
  - De Arnhemmer centraal stellen, vanuit de volledige breedte van zijn leefomgeving. W&I gaat dan ook gebiedsgericht werken en inwoners hebben straks hun eigen aanspreekpunt, die hen kent en waarmee ze regelmatig contact hebben.
  - Vanuit werk, inkomen en zorg te kijken wat nodig is en de 'regie' nemen op het bevorderen van financiële zelfredzaamheid en werk.
  - De inwoner op weg naar werk te ondersteunen, te volgen en nazorg te bieden voor een duurzaam resultaat.
  - Methodisch en evidence-based werken, door de hele organisatie heen en liefst ook nog samen met onze uitvoeringpartners.

We hebben, met eigen en externe expertise, in beeld gebracht wat de benodigde investering zou kunnen zijn. Daaruit komt een bandbreedte naar voren, die vooral wordt bepaald door frictiekosten. Wij stellen op dit moment voor aan de onderkant van de bandbreedte (€ 6 tot € 12 miljoen) te gaan zitten, omdat (i) frictiekosten het lastigst te bepalen zijn en (ii) we volop inzetten op mobiliteit en ontwikkeling. Kiezen voor een laag scenario, betekent evenwel een toevoeging aan de risicoparagraaf. De transformatie van het cluster Werk & Inkomen is namelijk rigoureuus en hogere frictiekosten zouden zich daardoor voor kunnen doen. Voor circa € 2 miljoen is in de lopende begroting dekking aanwezig. De rest van de investering dekken we uit algemene middelen.

- e. We koersen op een andere positie in 2023 als stad, dit vertaalt zich ook financieel.

In onderstaande tabel wordt het verwachte financiële effect van ontwikkelingen en bovenstaande maatregelen op de Arnhemse begroting weergegeven.

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Werk en inkomen					
Prognose BUIG	0,8	0,5	-0,3	-0,5	-0,6
In 2023 maximaal 6% tekort BUIG	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0
Transformatieopgave Werk & Inkomen (opleidings-, frictie- en implementatiekosten)	-2,0	-2,4	-0,6	-0,6	-0,6
Dekking binnen W&I	2,1			0,3	0,3
Vrijval uit BR Noodfonds (participatie)	0,5				
<i>Totaal Ontwikkelingen</i>	<i>1,4</i>	<i>-1,9</i>	<i>-0,8</i>	<i>-0,8</i>	<i>1,1</i>
Totaal werk en inkomen	1,4	-1,9	-0,8	-0,8	1,1

Transformatie aanpak armoede en schulden

Van afhankelijkheid naar versterking eigen kracht

In Arnhem hebben we een uitgebreid vangnet om voor inwoners die in armoede leven de effecten van deze armoede te verminderen. Deze regelingen worden zeer gewaardeerd en goed benut.

Desondanks constateren we dat, ondanks deze veelheid aan middelen en regelingen, er nog steeds een toename is van het aantal huishoudens dat op het sociaal minimum leeft.

Daarom willen we het komende jaar gaan onderzoeken hoe we met het armoedebeleid beter kunnen bijdragen aan het versterken van het perspectief van inwoners en het vergroten van hun financiële zelfredzaamheid. Daarvoor kijken we ook nadrukkelijk naar de verbinding met de programma's 'Doorbraak naar werk' en "Zorg Dichterbij". Het streven is om meer inwoners minder afhankelijk te maken van inkomensondersteunende maatregelen en daarbij hun eigen kracht versterken. Het is mogelijk dat dit leidt tot een andere inzet van middelen binnen het armoedebeleid.

Van een geïsoleerde naar een integrale aanpak

Armoede is geen op zichzelf staand verschijnsel. Het gaat vaak gepaard met problemen op veel andere leefgebieden. Inwoners in armoede hebben schulden en doen vaak een groter beroep op zorg. Om tot een totaalaanpak te komen en inwoners een beter perspectief te bieden, moet integraal worden gekeken. Dit doen we al voor kinderen die in armoede opgroeien door de aanpak "Kansrijk opgroeien". Kern van Kansrijk opgroeien is bestaande netwerken in de wijk aan elkaar verbinden en indien nodig vergroten. Omdat deze aanpak werkt willen we het uitbreiden naar volwassenen.

Maatregelen om tot een andere aanpak te komen

In 2018 is een tekort op het budget voor armoede ontstaan van ongeveer € 800.000. Oorzaken liggen in een niet realiseerbare bezuinigingsstelpost van € 300.000 als gevolg van negatieve indexatie van het Armoedebudget en meer gebruik van diverse openeinderegelingen. In het Coalitieakkoord 2018-2021 is met ingang van 2019 € 400.000 toegevoegd aan het Armoedebudget om dit op peil te brengen. Daarvan wordt € 100.000 besteed aan uitbreiding van de Gelrepas. Om het overig tekort op te lossen voegen we met ingang van 2019 structureel € 500.000 toe aan het armoedebudget. Ondertussen werken we aan de transformatie van het armoedebeleid.

Overige maatregelen

- Verkleinen taakstelling beschermingsbewind (MJPB 2018-2021)
Vanaf 2021 was een structurele taakstelling van € 500.000 opgenomen op (bijzondere bijstand voor) beschermingsbewind. Aangezien de uitgaven voor beschermingsbewind gering beïnvloedbaar zijn, is kiezen voor een taakstelling in de toekomst lastig. Wel zien we in turap-1 een stabilisatie van het kostenniveau van beschermingsbewind op het niveau van 2018. Dit gegeven betrekken we bij onze toekomstige inzet. De begroting wordt zo aangepast dat met

ingang van 2021 jaarlijks een taakstelling van € 300.000 op beschermingsbewind resteert. Op basis van de huidige inzichten -de kosten voor beschermingsbewind stabiliseren op het kostenniveau van 2018- kunnen we deze taakstelling grotendeels binnen het budget voor beschermingsbewind opvangen. De Decentralisatie Uitkering (DU), wordt ingezet om de taakstelling op beschermingsbewind tot en met 2020 te dekken. Het restant van de DU van € 800.000 kan daarom in 2020 vrijvallen.

- Jongerenbegeleider JPF Arnhem
In 2018 is naar aanleiding van een amendement van de raad voor jongeren het Jongerenperspectieffonds (JPF) ingericht, Vanaf maart 2019 is deze werkwijze structureel opgenomen binnen schulddienstverlening. Voor de uitvoeringskosten van dit fonds is geen apart budget beschikbaar gesteld. Een groot deel van de kosten wordt betaald vanuit de reguliere schulddienstverlening. Dit geldt echter niet voor de inzet van de aangestelde jongerenbegeleider. De kosten bedragen op jaarbasis € 80.000 en worden uit algemene middelen toegevoegd.
- Schulddienstverlening: besparing na aanbesteding
Het budget voor schulddienstverlening staat apart begroot. Dit aanbod en de bijbehorende dienstverlening dragen direct bij aan en hangen nauw samen met armoedebestrijding. In de loop van 2019 wordt de uitvoering van de schulddienstverlening opnieuw aanbesteed. De verwachting is dat we de procesketen anders inrichten, waardoor het gehele proces efficiënter wordt en we een structurele besparing van € 100.000 kunnen realiseren. Dit bedrag brengen we vanaf 2020 in mindering op het budget voor schulddienstverlening.
- Minder trajecten Schulddienstverlening 2019
Voor Schulddienstverlening zijn de afgelopen jaren minder trajecten uitgevoerd door de uitvoerende partners dan begroot. Met name door Rijnstad. Voor 2019 hebben we een nieuwe prognose opgesteld en we verwachten een onderbesteding van incidenteel € 225.000. In 2019 wordt hierdoor een éénmalige besparing van € 225.000 behaald op Schulddienstverlening. De uitkomsten van het rapport van de Rekenkamer naar Schulddienstverlening wordt gebruikt om verbeteringen door te voeren. Dit betreft bijvoorbeeld de toegankelijkheid en kwaliteit van de trajecten. Ook willen we inwoners, die op hun weg naar de arbeidsmarkt worden belemmerd door schulden, eerder en beter helpen.
- Schulden voorkomen (vroegsignalering)
In 2019 hebben we structureel € 250.000 vrijgemaakt voor vroegsignalering van schulden en daarmee het voorkomen van (problematische) schulden. We verwachten door een efficiëntere werkwijze met ingang van 2021 € 200.000 nodig te hebben. Hierdoor besparen we € 50.000.

In de onderstaande tabel wordt het verwachte financiële effect van ontwikkelingen en bovenstaande maatregelen op de Arnhemse begroting weergegeven.

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Armoede en schulden					
Hogere uitgaven Armoede	-0,7	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5
Niet te realiseren taakstelling beschermingsbewind		0,8	-0,2	-0,2	-0,2
Schulddienstverlening: besparing na aanbesteding	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Schulden voorkomen (vroegsignalering)			0,1	0,1	0,1
Jongerenbegeleider JongerenPerspectiefFonds (JPF) Arnhem	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
<i>Totaal Inzet</i>	-0,6	0,3	-0,7	-0,6	-0,6
Totaal armoede en schulden	-0,6	0,3	-0,7	-0,6	-0,6

Transformatie onderwijs, welzijn, sport en maatschappelijke opvang

Arnhemmers gezonder en fitter

De wijze waarop sport wordt beoefend verandert. De trend is dat veel jongeren, vanaf 12 jaar, geen lid meer willen zijn van een sportvereniging. Er is een hang naar meer vrijheid in het beoefenen van sport, in de mogelijkheid om verbinding te maken met cultuur en om lid te zijn van een grotere community in plaats van één vereniging. 'Urban Sports' voldoet aan deze behoefte en is één van de antwoorden om jongeren in beweging te houden. De komende jaren wordt, olopend tot € 150.000 per jaar vanaf 2025, geïnvesteerd in Urban Sports en stellen we een visie daarvoor op. Dit is onderdeel van onze bredere inzet om gezondheid te bevorderen. Bedrijven willen we meer betrekken bij sport, waardoor werknemers meer gaan bewegen, bedrijven zich meer inzetten voor sportclubs en iedereen in Arnhem kan genieten van en meedoen aan sportevenementen. We investeren ook eenmalig in een Mountainbiketraject als onderdeel naar de trend van meer bewegen in de openbare ruimte. Naast sporten ligt de focus in gezondheidsbevordering de komende jaren op een rookvrije generatie, het voorkomen en verminderen van overgewicht, een kansrijke start en tegengaan van problematisch alcoholgebruik. Na twee jaar verzelfstandiging van het Sportbedrijf lijkt het erop dat mede door effectievere inzet vanuit het Sportbedrijf en het behalen van voldoende vermogen het subsidieniveau te ruim is. We romen daarom de subsidie af.

Arnhemmers met dezelfde talenten hebben dezelfde kansen

De komende jaren zetten we samen met onderwijsinstellingen en maatschappelijke partners, in op een passend onderwijsaanbod voor iedereen. Dit doen we door gezamenlijk uitvoering te geven aan een Maatschappelijke Educatieve Agenda Arnhem. Speerpunten zijn een leven lang leren, eigentijds en betekenisvol leren, kansgelijkheid, samen leren en samen leven en een dekkend ontwikkelingsaanbod. De aanpak 'jongeren in een kwetsbare positie' en aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, zoals beschreven onder transformatie van werk en inkomen, zijn een belangrijk onderdeel hiervan.

Met behoud van de geschetste inzet kan het budget onderwijsachterstandenbeleid (OAB) structureel met € 150.000 bijgesteld worden, doordat extra jaarlijkse indexatie van Rijksmiddelen niet nodig is voor de huidige uitvoering van OAB. Het budget OAB kan daarbovenop incidenteel met € 150.000 worden verlaagd door het vertraagd invoeren van de uitbreiding van Voor en Vroegschoolse Educatie (VVE).

Door het budget voor onderwijshuisvesting te verlagen, besparen we € 45.000 per jaar vanaf 2020.

Arnhemmers kunnen meedoen in hun stad

We investeren in preventie en algemene voorzieningen. Preventieve voorzieningen en laagdrempelige algemene voorzieningen in de wijk moeten leiden tot effectieve en voordelige ondersteuningsvormen. Hiermee willen we realiseren dat Arnhemmers mee kunnen doen in hun eigen stad en het moet ook leiden tot stabiliseren of verlagen van instroom naar specialistische zorg. Deze opgave vraagt op korte termijn een investering in menskracht en in het mogelijk opnieuw inrichten van systemen en levert op de langere termijn een besparing op. We voegen aan deze beweging in 2019 een incidentele besparing op voorzieningen in de wijk toe.

We herijken de 'welzijnsopdracht' met onze maatschappelijke partners door:

1. De verschillende behoeften van inwoners in de wijk leidend te laten zijn in hun handelen.
2. Meer focus aan te brengen in te bereiken doelen en te behalen resultaten.
3. Dit te vertalen naar goede opdrachten en heldere afspraken met subsidiepartners.
4. Daarvoor subsidieproces en sturingsinstrumenten opnieuw in te richten.

Een belangrijke randvoorwaarde om adequaat op voorzieningen in te kunnen zetten is betere informatie over de zorgvraag. Met dit inzicht kan ook beter ingezet worden op het voorkomen van zorg. Het ontsluiten van deze informatie is onderdeel van de transformatie-opgave in het zorgdomein.

Nieuwkomers

Arnhem heeft de afgelopen jaren veel vluchtelingen opgenomen. Voor hen werken we aan een goed toekomstperspectief. Nieuwkomers kunnen in Arnhem zo snel als mogelijk een zelfstandig leven opbouwen. Met het terugkrijgen van de regie op inburgering, gaan we werken met een brede intake en een persoonlijk plan. We investeren in een aanpak waarbij de toeleiding naar werk voorop staat, tegelijk de taal wordt geleerd, nieuwkomers zich persoonlijk kunnen ontwikkelen en een sociaal netwerk kunnen opbouwen. In 2019 onderzoeken we hoe het beste vormgegeven kan worden aan deze integrale aanpak. Dit doen we met extra aandacht voor jongvolwassenen (18-/+).

Vanwege de afname van de verhoogde asielinstroom compenseert het Rijk de gemeente niet meer extra voor werk, integratie, onderwijs en zorg van nieuwkomers. Integratie kost tijd en met een onvoldoende effectief inburgeringsstelsel is blijvend inzet nodig om te voorkomen dat statushouders over een aantal jaren de aansluiting hebben gemist in de Arnhemse samenleving. Met het risico van afhankelijkheid van een uitkering en druk op zorgkosten. We investeren € 375.000 euro per jaar, waarbij we inzetten op een verdubbeling van dit bedrag door cofinanciering.

Een passend vangnet

Niemand hoeft op straat te slapen in Arnhem. Dit blijft het uitgangspunt. Op dit moment wordt met de huidige ambitie en wettelijke taken het bedrag op maatschappelijke opvang (MO) en vrouwenopvang (VO) niet volledig benut. Het budget MO kan bijgesteld worden, omdat MO ieder jaar positief afsluit en een reeds in de begroting verwerkte en van het Rijk in 2020 ontvangen verhoging, waar geen extra taken tegenover staat verwerkt is. Het budget voor VO wordt ook niet volledig benut.

Vanuit de landelijke samenwerking met het Rijk denken we mee in een oplossing voor uitgeprocedeerde asielzoekers. We blijven ons inzetten op het bieden van adequate opvang met begeleiding in Arnhem en Arnhem neemt als pilot gemeente deel aan het "actieprogramma dakloze jongeren" om een doorbraak te realiseren in het tegen gaan van dak- en thuisloosheid onder jongeren (18-27 jaar) door het ontwikkelen van een effectievere en integrale werkwijze.

Regeling Burgerkracht

De regeling Burgerkracht stopt aan het einde van 2019. Naar verwachting blijft een klein bedrag in de bestemmingsreserve over en dat valt vrij. Aangezien de regeling goed past bij de beoogde manier van invloed geven aan inwoners, willen we bezien op welke wijze daaraan vanaf 2020 een vervolg gegeven kan worden.

In de onderstaande tabel wordt het verwachte financiële effect van ontwikkelingen en bovenstaande maatregelen op de Arnhemse begroting weergegeven.

Financieel beeld 2019-2023		2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>						
Welzijn, onderwijs, sport, maatschappelijke opvang						
Investering nieuwkomers			-0,4	-0,4	-0,4	-0,4
Vrij besteedbaar budget onderwijsachterstandenbeleid			0,2	0,2	0,2	0,2
Verlagen budget onderwijshuisvesting			0,0	0,0	0,0	0,0
Vertraagde invoering VVE		0,2				
	<i>Totaal Ontwikkelingen</i>	0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Korting subsidie Sportbedrijf			0,2	0,5	0,7	0,7
Urban sports velden			-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Mountainbike traject			-0,1			
Afroken lokaal deel budget vrouwenopvang en maatschappelijke opvang			2,0	1,0	1,0	1,0
Inzet BR Burgerkracht		0,1				
Inhoudelijke vernieuwing zorg en welzijn		-0,1	-0,2	0,2	0,5	0,5
Voorzieningen in de wijk		0,3				
	<i>Totaal Inzet</i>	0,3	1,9	1,6	2,1	2,1
Totaal welzijn, onderwijs, sport, maatschappelijke opvang		0,4	1,7	1,4	1,9	1,9

3.4 Financiën

In de onderstaande tabel wordt het totale financiële effect op de Arnhemse begroting van “Meedoen in een socialer Arnhem” weergegeven.

Financieel beeld 2019-2023		2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>						
Totaal Meedoen in een socialer Arnhem		-8,8	-6,7	-5,2	-4,8	-3,0

4 Wonen in een duurzamer Arnhem

Klimaat & energie, ruimte, wonen, grondbeleid, openbare ruimte

4.1 Specifieke ontwikkelingen

Het Planbureau voor de Leefomgeving heeft het Ontwerp Klimaatakkoord (OKA) doorgerekend en concludeert in haar rapport dat de voorstellen in het OKA een afname van de uitstoot van broeikasgassen kunnen bewerkstelligen van 31 – 52 megaton CO₂-equivalenten in 2030. Om 49% CO₂-reductie te bereiken is 48,7 megaton extra reductie nodig ten opzichte van het huidige beleid. De mogelijke impact van het OKA valt weliswaar binnen de bandbreedte, maar wordt volgens het Planbureau waarschijnlijk niet gehaald. Op 13 maart 2019 kwam het kabinet met een eerste reactie op de doorrekening van het ontwerp-klimaatakkoord. Het bevatte een voornemen tot een aanvullend pakket aan maatregelen en een bevestiging van de uitgangspunten om de klimaatdoelstellingen te halen, te zorgen dat het voor huishoudens haalbaar en betaalbaar is en te zorgen voor een faire verdeling van de lasten tussen mensen en bedrijven. Het rijk verwacht van gemeenten dat de landelijke afspraken worden vertaald in een energiestrategie per regio. Niet alleen het tegengaan van klimaatverandering staat vol in de belangstelling, ook de gevolgen van de klimaatverandering worden de laatste jaren steeds sterker merkbaar. De noodzaak om steden aan te passen aan deze klimaatverandering neemt daarom toe.

De Omgevingswet wil een einde maken aan de stapeling van sectoraal beleid, regels en procedures vanuit de overheid. Het is een bundeling en vereenvoudiging in één wet van alle bestaande wetgeving op het gebied van ruimtelijke ordening, water, milieu, lucht, geluid, bodem, erfgoed, verkeer en natuur, maar ook regelgeving op het gebied van gezondheid, veiligheid en leefomgeving. Onder het nieuwe omgevingsrecht wordt gewerkt met andere kerninstrumenten zoals Omgevingsvisie en Omgevingsplan. Het betrekken van de omgeving bij initiatieven is voor de wetgever een belangrijk uitgangspunt. Een gemeente moet afwegen of er door de initiatiefnemer voldoende aan participatie gedaan is en moet aangeven hoe zij zelf participatie heeft georganiseerd bij het vaststellen van Omgevingsvisie en andere kerninstrumenten.

Sinds het einde van de economische crisis is het verschil tussen de vraag naar en het aanbod van woningen enorm toegenomen. Starters hebben steeds meer problemen om aan een betaalbare woning te komen, in de huursector ontbreekt een volwaardig middensegment, het aanbod van betaalbare woningen is schaars en het aanbod in het goedkope segment van sociale woningbouw is nog onvoldoende om adequaat antwoord te geven op de woningbehoefte die gerelateerd is aan zorg. Het kunnen huisvesten van iedereen, van alleenstaande tot gezin en van student tot oudere, is van vitaal belang voor de woningmarkt.

4.2 Perspectief

Om de klimaatverandering te beperken is het belangrijk dat we de uitstoot van broeikasgassen verminderen. Dit betekent dat er ook in Arnhem een overgang moet plaatsvinden van fossiele energie naar duurzame energie. De urgentie van de klimaatverandering maakt dat het belangrijk is dat we werk maken van het verduurzamen van onze stad. We herijken de doelen van New energy made in Arnhem, gaan de wijken in voor de energietransitie en gaan met een regionale energietransitie aan de slag. Daarin nemen we de afspraken van het Parijsakkoord en het op handen zijnde klimaatakkoord

mee. Daarbij is uitgangspunt dat iedere Arnhemmer mee moet kunnen komen met de energietransitie en de verdeling van maatschappelijke lasten eerlijk en duurzaam is. We doen het samen, eerlijk en duurzaam en de Arnhemmer speelt daarbij een belangrijke rol.

Wat betreft bewustwording en aanpak is Arnhem al lang bezig met klimaatadaptatie en waren we de eerste stad (in 2012) met ambities voor hittebeleid (stadsklimaat). Dit betekent dat Arnhem al inzicht heeft in gevolgen van klimaatverandering, extreem weer en daarmee de beoogde doelstellingen en inzet voor de stad. Het reliëf, in combinatie met de aanwezige zandgronden, maakt Arnhem-Noord gevoeliger voor wateroverlast en droogte dan andere steden. Dit geeft de opgave op het gebied van klimaatadaptatie in dit deel van Arnhem een extra dimensie. De wolkbreuk van 28 juli 2014 en de droge en hete zomer van 2018 zijn recente voorbeelden die laten zien dat er aanzienlijke schade kan ontstaan als gevolg van de klimaatverandering. De droogte van 2018 heeft bijvoorbeeld geleid tot grote sterfte onder heesters en bomen. In het voorjaar van 2019 is geïnventariseerd hoe groot de exacte schade is.

De Omgevingswet biedt kansen voor visie en beleid, maatwerk in regels, de inzet van digitale systemen en betere organisatie van werkprocessen. Dit maakt waarom de Omgevingswet bij uitstek een kans is op participatie van inwoners en betere dienstverlening in de leefomgeving van inwoners. Het nieuwe omgevingsrecht, de omgevingsvisie en het omgevingsplan zijn instrumenten om daarin te ondersteunen.

De openbare ruimte vormt de leefwereld van de Arnhemmer en is het visitekaartje van de stad. Schoon, heel en veilig vormen belangrijke randvoorwaarden voor de ontwikkeling van de stad en de leefbaarheid in de wijken en buurten. Investeren in en op peil houden van een goede openbare ruimte is dus van evident belang. Dat doen we in samenspraak met bewoners, organisaties en bedrijven.

Knelpunten op de woningmarkt vragen om nieuwe coalities tussen markt en overheid. Oplossingen komen niet vanzelf tot stand. Een passend antwoord vergt inzet, betrokkenheid en samenwerking van én tussen alle spelers op de woningmarkt. Arnhem kan als gemeentelijke overheid in de samenwerking tussen alle partijen een belangrijke rol spelen. Ons grondbeleid faciliteert ruimtelijk beleid. Door een actief ruimtelijk beleid te voeren, kunnen doelen op het terrein van bijvoorbeeld wonen, (collectief) particulier opdrachtgeverschap, energiezuinigheid en voldoende groen versneld gerealiseerd worden. Voor wonen bijvoorbeeld het ontwikkelen van 'wervende woonmilieus', het aanbieden van kavels voor zelfbouw en het realiseren van minimaal 30% sociale huurwoningen bij nieuwe projecten. Daarmee kan ruimtelijk beleid worden ingezet om erop te sturen dat in de stad voldoende woningen worden gebouwd voor alle doelgroepen.

4.3 Inzet

Klimaat & energie

Op regionaal niveau is afgesproken om te komen tot een gezamenlijke strategie en invulling van het landelijke klimaatakkoord. De zogenaamde regionale energiestrategie (RES) wordt samen met provincie Gelderland en de gemeenten in de regio Arnhem - Nijmegen opgesteld en is het bod van de regio om invulling te geven aan het landelijke klimaatakkoord. Zoals in de raadsbrief van 20 november 2018 is genoemd zal het concept-bod door de gezamenlijke gemeenteraden uiterlijk een half jaar na het sluiten van het landelijke klimaatakkoord bekrachtigd moeten worden.

Met het huidige programma New energy made in Arnhem zijn de eerste stappen in de energietransitie gezet. In 2019 wordt het programma herijkt, de internationale en nationale klimaatafspraken worden meegenomen en de Arnhemse ambitie wordt uitgewerkt. Dit vormt een nieuwe ruggengraat van de Arnhemse aanpak 2020-2030 om te komen tot een energie-neutrale stad in 2050.

Een belangrijk onderdeel van de stedelijke opgave is het op termijn niet meer gebruiken van aardgas voor de verwarming van woningen en gebouwen. Dit is de zogenaamde warmtetransitie waar in Arnhem de komende jaren uitvoering aan wordt gegeven op basis van de door de gemeenteraad vastgestelde "Arnhemse aanpak van de Wijkgerichte energietransitie". Kern van de Arnhemse aanpak is dat we als gemeente regie nemen in deze transitie. De vele initiatieven die Arnhem al rijk is, worden optimaal gefaciliteerd en in wijken die zich niet spontaan zelf organiseren neemt de gemeente het voortouw. Op die manier kan iedereen meedoen, benutten we de kracht van de Arnhemmers zelf en zetten we de innovatiekracht van Arnhemse bedrijven in.

We bereiden Arnhem voor op de consequenties van klimaatverandering. We stellen ons hierbij de volgende doelen:

- We voorkomen effecten van extreem weer voor bewoners, bedrijven en bezoekers: extreme regenval (stortbuien), langdurige hitte, droogte en hoog water.
- We voorkomen ongewenste gezondheidseffecten van langdurige hitte voor kwetsbare groepen in onze stad (denk aan ouderen, chronisch zieken).
- We voorkomen ongewenste effecten van extreem weer op infrastructuur (wegen, dijken), netwerken, groene leefomgeving (parken, bomen) en gebouwen.

De opgave voor een klimaatbestendige stad is nauw gerelateerd aan de energietransitie-opgave. Om die reden worden in bewustwording, communicatie en uitvoering op wijkniveau de beide opgaven zoveel mogelijk samengenomen. We zien ook dat op wijkniveau bewoners vaak beide ambities uitspreken. Daarmee zien we ook kansen om vanuit de vergroening en ontstening in contact te komen met dezelfde bewoners die we hard nodig hebben voor het realiseren van de energiedoelstellingen.

In 2014 is door de gezamenlijke overheden (Rijksoverheid, IPO, UvW en VNG) afgesproken dat Nederland in 2050 klimaatbestendig en waterrobuust moet zijn (Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie). Het jaar 2020 is aangewezen als ijkmoment, waarbij organisaties, met de nadruk op overheden, klimaatbestendig moeten handelen. We gaan aan de slag en werken daarbij samen om ook andere partijen bewust te maken van hun verantwoordelijkheden in het klimaatbestendig opereren en dat zij, net als de gemeente, in klimaat-adaptief handelen een voorbeeldrol vervullen. We zien kansen voor samenwerking met gemeenten om ons heen en combinatie met andere vraagstukken zoals armoede en leefbaarheid. Alle ervaring en kennis die we hebben, gebruiken we om in 2019 een visie op klimaatadaptatie in Arnhem op te stellen.

In lopende projecten wordt nu al onderzocht welke mogelijkheden er zijn voor klimaatadaptatie. Waar mogelijk worden extra water en groen toegevoegd voor verkoeling. Het watersysteem wordt zodanig aangepast dat regenwater langer vastgehouden wordt, zodat wateroverlast verminderd wordt en er meer water beschikbaar blijft voor droge perioden.

Implementatie Omgevingswet

We grijpen de nieuwe Omgevingswet aan om onze leefomgeving te verbeteren, de gezondheid en veiligheid van inwoners te beschermen en bij te dragen aan het behoud van een leefbare stad. We zorgen dat burgers van het begin af aan kunnen meedenken in de ontwikkeling van ruimtelijke

plannen. Bij de implementatie van de Omgevingswet wordt gewerkt op verschillende sporen: visie/beleid, regels/normen, digitale systemen en organisatie van werkprocessen. Het motto van de Omgevingswet is: "ruimte voor ontwikkeling, waarborgen voor kwaliteit".

Arnhem kiest voor een invoeringsstrategie die aantoonbaar voordeel oplevert voor de organisatie en de inwoner. Denk hierbij aan:

- Het verbeteren van dienstverlening aan burgers en bedrijven.
- Het verbeteren en eenvoudig maken van werkprocessen.
- Het meer betrekken van de stad bij besluitvorming.
- Het versterken van het gedachtengoed van Van Wijken Weten, bijvoorbeeld door de mogelijkheid om in het Omgevingsplan beleid per gebied te differentiëren.
- Het realiseren van integrale beleidsdoelen die nu moeilijk door middel van ruimtelijke regelgeving te borgen zijn: duurzaamheid, gezondheid en levensloopbestendigheid.
- Het bieden van meer vrijheid aan initiatiefnemers, met instandhouding van rechtsbescherming en van Arnhemse ruimtelijke kwaliteiten.
- Het bieden van meer lokaal maatwerk voor integrale ruimtelijke opgaven door het benutten van de vergrote bestuurlijke afwegingsruimte die door de Omgevingswet aan de gemeente geboden wordt.

Wonen

Iedereen moet goed kunnen wonen in onze stad. Om de beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen in Arnhem op peil te hebben, moeten er meer woningen worden gerealiseerd. Dit geldt voor alle soorten woningen. In woningbouwplannen wordt rekening gehouden met de werkelijke vraag en behoefte. Dat betekent bijvoorbeeld aantrekkelijke, levensloopbestendige en aangepaste woningen voor ouderen, woningen voor kleine huishoudens en diverse woningtypen in het hogere segment, de middenhuurcategorie en sociale woningbouw, in zowel het betaalbare als het goedkope segment. Het vergt een extra inspanning van de gemeente, om samen met ontwikkelaars en corporaties te zorgen voor een evenwichtig aanbod. Over de opgave voor sociale woningbouw wordt ook regionaal overleg gevoerd.

Een percentage van minimaal 30% sociale huur over de te realiseren projecten is richtinggevend voor ruimtelijke ontwikkeling in de komende jaren. Deze afspraak wordt in een addendum op de Arnhemse Woonvisie uitgewerkt. Dit addendum geeft richting aan de woningbouwprogrammering. Eventuele financiële consequenties van deze afspraak kunnen worden verwerkt in lopende grondexploitaties van de gemeente en de uitgangspunten voor nieuw op te starten gebiedsontwikkelingen.

Openbare ruimte

Een versterking van het aanwezige groen draagt bij aan de gezondheid van de bevolking, de klimaatdoelstellingen van de gemeente en het economisch vestigingsklimaat, maar heeft ook een eigen intrinsieke waarde die van groot belang is. Onder andere is het Groenfonds verruimd. Jaarlijks wordt de uitvoeringsagenda Groenvisie opgesteld, waarbij de besteding van het Groenfonds is opgenomen. Met de uitvoeringsagenda zetten we in op het behoud en versterken van het groen, meer biodiversiteit, natuurinclusief bouwen en het vergroenen van de stad. De uitvoeringsagenda is gerelateerd aan klimaatadaptatie en gezondheid. De uitvoering van de agenda doen we samen met de stad.

Omdat het noodzakelijk is dat het bomenbeleid sterker aansluit op het toegenomen belang van bomen in onze stad, is gestart met het opstellen van een nieuw bomenbeleid. Dat gebeurt in samenspraak

met bewoners en belangenorganisaties. Belangrijke onderdelen van de bomenvisie zijn de evaluatie van de afschaffing van de kapvergunning, hoe om te gaan met oude bomen en het vitaal houden van bomenlanen. In afwachting van de bomenvisie zijn bij nieuwe planvorming de interne richtlijnen voor het rooien en dunnen van bomen aangescherpt. Vanuit groenbeheer worden op dit moment uitsluitend nog bomen gekapt die gevaar opleveren. Als bij projecten groen verdwijnt, wordt dit, conform de gemeentelijke afspraken, gecompenseerd. In veel gevallen met een positieve groenbalans. Deze aanpak heeft vooralsnog geen grote financiële gevolgen. Mogelijk zal een gewijzigd bomenbeheer, waarin oude en zwakke bomen langer in stand worden gehouden, tot hogere onderhoudskosten leiden.

In onze stad leven dieren. Dierenwelzijn is belangrijk en we zien de aandacht daarvoor in de stad toeneemt. De Uitvoeringsagenda Dierenwelzijn is in oktober 2016 vastgesteld in de raad. De agenda maakt duidelijk dat we als gemeentelijke overheid verantwoordelijk zijn en heeft als doel "het dierenwelzijn in Arnhem verder onder de aandacht te brengen en te verbeteren". In de agenda staan actiepunten om het dierenwelzijn in Arnhem te verbeteren. De acties worden samen met de stad uitgevoerd. De uitvoeringsagenda is een dynamische agenda. Jaarlijks wordt deze geëvalueerd en actualiteiten en vragen uit de stad worden erin verwerkt.

In 2020 moeten de contracten voor zowel de inzameling als de verwerking van restafval opnieuw worden aanbesteed. Deze aanbestedingen worden op dit moment voorbereid. Gezien de huidige marktsituatie is de verwachting dat de kosten voor afvalinzameling en afvalverwerking fors zullen stijgen. Dit wordt mede veroorzaakt door de door de Rijksoverheid opgelegde verbrandingsbelasting. De verwachting is dat het nieuwe contract voor de inzameling van restafval zal leiden tot een kostenstijging van ca 10%. Voor de verwerking van restafval wordt een nog forsere stijging tot mogelijk wel 80% verwacht. De helft hiervan is te wijten aan tariefstijging door marktwerking, de andere helft aan de verbrandingsbelasting. De voorziene kostenstijgingen voor inzameling en verwerking van afval zullen worden gedekt door de afvalstoffenheffing. Genoemde ontwikkeling geeft extra reden om inwoners te stimuleren afval goed te scheiden en de hoeveelheid restafval te verkleinen, zodat toekomstige kostenstijging zoveel mogelijk kan worden beperkt. DIFTAR is daarvoor een goed instrument.

In de MJPB 2019-2022 is aangegeven dat extra middelen voor wegenonderhoud nodig zijn om hoge meerkosten in de toekomst te voorkomen. Hier is in de MJPB 2019-2022 voor een belangrijk deel in voorzien. Gezien de grote noodzaak tot ombuigingen in de MJPB 2020-2023 kiezen we ervoor om nu geen vervolgstap te zetten. Dit betekent dat het wegenonderhoud is geprogrammeerd binnen het huidige financiële kader met daarbij het streven naar het zoveel mogelijk beperken van kapitaalvernietiging.

Arnhemse standaard toegankelijkheid

We passen de Arnhemse standaard voor toegankelijkheid toe. Dat doen we allereerst door bij nieuwe investeringen in vastgoed en openbare ruimte de standaard vooraf te verwerken in vrij te geven budgetten. Waar mogelijk voeren we binnen voorgenomen investeringen op enkele plekken al aanpassingen door, zoals bijvoorbeeld door het Arnhems Platform Chronisch Zieken en Gehandicapten (APCG) is voorgesteld.

4.4 Financiën

In de begroting is een stelpost van € 330.000 opgenomen voor door ProRail uit te voeren onderhoud en het beheer van de Transferhal van Arnhem Centraal, omdat de kosten hiervan nog onvoldoende in beeld waren. Onderzoek heeft opgeleverd dat het jaarlijkse onderhoud € 180.000 vergt en er dus sprake is van een structurele onderbesteding. Derhalve kan een structureel bedrag van € 150.000 vrijvallen ten gunste van de algemene middelen.

De uitvoeringskosten van de werkzaamheden 'ontwikkelingsplan Malburgen' blijken lager uit te vallen dan verwacht. Een deel van de nog te maken kosten m.b.t. de Nijmeegseweg en het De Monchyplein kan worden toegerekend aan de nog op te starten grondexploitatie Nijmeegseweg. Daarmee kan incidenteel in 2019 € 1 miljoen vrijvallen ten gunste van de algemene middelen.

Voor het beheer van de strategische posities is een structureel bedrag opgenomen van € 145.000. De laatste jaren zijn de daadwerkelijke kosten lager. We zorgen ervoor dat de aan het tijdelijk beheer verbonden kosten volledig worden gecompenseerd door opbrengsten.

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Klimaat & energie, ruimte, wonen, grondbeleid en openbare ruimte					
Onderbesteding op budget onderhoud en beheer OVT Arnhem Centraal	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Voordeel ontwikkelingsplan Malburgen	1,0				
Beheerkosten strategisch bezit kostendekkend maken (uit huuropbrengsten)	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Totaal Ontwikkelingen	1,3	0,3	0,3	0,3	0,3

De afgelopen tijd is gebleken dat er aanvullende investeringen nodig zijn om de implementatie van de Omgevingswet voor te bereiden in lijn met wettelijke vereisten en het vastgestelde ambitieniveau. We maken zoveel als mogelijk gebruik van bestaande formatie en middelen, maar zullen additioneel ook moeten investeren in ICT (digitaal stelsel omgevingswet) en in het realiseren van samenhang tussen beleid, regels en werkprocessen, in samenspraak met ketenpartners zoals provincie, waterschap en ODRA. We hebben hier bij de begroting 2019 al melding van gemaakt. Door nu te investeren in voldoende regiecapaciteit, expertise, procesondersteuning en ICT, voorkomen we dat we achteropraken en over enkele jaren voor grote extra uitgaven komen te staan.

Naast de reguliere inzet vanuit de organisatie vraagt de Omgevingswet om aanvullende investeringen van € 600.000 in 2019 en € 750.000 in 2020. Voor de periode van 4 jaren daarna nog eens € 875.000 (€ 285.000, € 250.000, € 210.000 en € 130.000). Deze bedragen zijn vergeleken met het VNG-model en gemeenten en lijken reëel.

Een deel van het budget wegenonderhoud wordt niet meer in de exploitatie opgenomen, maar wordt via een jaarlijks investeringskrediet beschikbaar gesteld. Door deze activeringsystematiek ook bij wegenonderhoud toe te passen, komt de gedragslijn meer overeen met de al langer gebruikelijke werkwijze bij andere groot-onderhoudswerkzaamheden, zoals openbare verlichting, riolering en vastgoed. Per saldo ontstaat hierdoor op korte termijn ruimte in de begroting, waardoor onderhoudsmiddelen vrij kunnen vallen in de algemene middelen.

Door jaarlijks minder rioolinspecties uit te voeren kan een besparing worden gerealiseerd. Dit leidt niet tot een lagere kwaliteit van het rioolstelsel, maar het verhoogt voor niet-geïnspecteerde delen wel de onvoorspelbaarheid met kans op calamiteiten en verlaagt de mogelijkheden tot interventie.

Wij hebben het knelpunt rondom inzameling en verwerking van plastic, blik en drinkpakken (PBD) nader bekeken en verlagen het knelpunt met € 95.000.

Voor de energietransitie hebben wij in het coalitieakkoord extra middelen uitgetrokken. Zonder dat de doelen worden aangepast verlagen wij het jaarlijkse budget met € 250.000 gedurende deze coalitieperiode.

Door een andere verdeling van de lumpsum financiering van het Gelders Archief verwachten wij een besparing van € 100.000 te kunnen realiseren.

Wij denken dat we door de marktontwikkelingen de komende jaren ieder jaar € 45.000 als winst kunnen nemen in het grondbedrijf van de gemeente Arnhem.

In de Bestemmingsreserve Zuidelijke binnenstad zit een bedrag van € 7,3 miljoen. Een deel van dit bedrag is nog niet bestemd en kan ten gunste van de algemene middelen vrijvallen.

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Klimaat & energie, ruimte, wonen, grondbeleid en openbare ruimte					
Implementatie Omgevingswet	-0,6	-0,8	-0,3	-0,3	-0,2
Beheerkosten digitaal stelsel omgevingswet		-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Activeren 50% kosten groot onderhoud wegen	2,8	2,6	2,4	2,2	2,0
Bezuiniging op dagelijks onderhoud riolering		0,1	0,1	0,1	0,1
PBD-afval	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Energietransitie		0,3	0,3	0,3	0,3
Gelders Archief		0,1	0,1	0,1	0,1
Verwachte winstneming Grondbedrijf		0,1	0,1	0,1	0,1
Vrijval nog niet bestemde middelen BR Zuidelijke Binnenstad	3,2				
Totaal Inzet	5,4	2,2	2,5	2,3	2,2

In de onderstaande tabel wordt het totale financiële effect op de Arnhemse begroting van “Wonen in een duurzamer Arnhem” weergegeven.

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Totaal Wonen in een duurzamer Arnhem	6,7	2,5	2,8	2,6	2,5

5 Genieten van een nog mooier Arnhem

Vitale economie, bereikbaarheid, cultuur, veiligheid

5.1 Specifieke ontwikkelingen

De economie is de afgelopen jaren en gaat de komende jaren veranderen door robotisering, digitalisering, big data en schaarste grondstoffen. Bedrijven moeten innoveren en duurzaam produceren om concurrerend te blijven. Door internationalisering en veranderende businessmodellen raken economieën steeds meer met elkaar verweven. De economie van de toekomst stopt niet bij de grenzen, maar verlegt de grenzen. De Europese Commissie onderschrijft de noodzaak om zich op economisch gebied te ontwikkelen tot een innovatieve, duurzame en inclusieve economie. Dit leidt tot economische groei, meer werkgelegenheid en moet tweedeling in de samenleving voorkomen. De economie van de toekomst is een innovatieve, circulaire en samenwerkende georiënteerde economie die zorgt voor duurzame groei en werkgelegenheid. Deze uitdaging sluit aan bij de kwaliteiten en ambities van Arnhem. Met de innovatiekracht van onze zorg-, energie-, creatieve sector en onze maakindustrie hebben wij alles in huis om de proeftuin te worden voor de economie van de toekomst en een kweekvijver voor talent. Arnhem wil werken aan een economie waar ieder talent telt. We hebben daarvoor al een hoogwaardige onderwijsstructuur, van VMBO tot Wetenschappelijk onderwijs.

Dit betekent dat we willen werken aan bruisende binnensteden, een rijk aanbod aan voorzieningen, het culturele klimaat, wonen, ruimte voor creativiteit, goede bereikbaarheid en een voldoende grote banenontwikkeling. In het bestuursakkoord 2018-2022 is een gezamenlijke strategische visie en agenda, in samenspraak met onze partners in de Triple Helix, ontwikkeld. In de regio is voor de komende twee decennia een vijftal grote opgaven geformuleerd:

1. Versterking economische ontwikkeling en kwaliteit van het vestigingsklimaat
2. Versterking clusters en kennislocaties
3. Duurzaam faciliteren van ruimtelijke groei
4. Goed bereikbaar blijven
5. Versnelling energietransitie

Deze opgaven zijn richtinggevend voor de meerjarige ontwikkeling van Arnhem.

Landelijk zien we de mobiliteitsbehoefte nog steeds stijgen en het huidige systeem komt meer en meer onder druk te staan. Een efficiëntieslag is nodig en mogelijk met technologische ontwikkelingen en innovaties die zich aandienen binnen mobiliteit. Het landelijke mobiliteitsbeleid zet maximaal in op duurzame mobiliteit met als kernwoorden slim en schoon! Een opgave voor grote steden is om dat in regionaal belang te bewerkstelligen door samen op te trekken met regionale partners (provincie, Rijk, bedrijfsleven, kennisinstellingen) en te investeren in bewustwording en gedragsverandering.

Cultuur draagt bij aan een aantrekkelijk woon-, verblijfs- en vestigingsklimaat in de (binnen)stad en brede regio. Arnhem heeft een landelijke positie als cultuurstad. De stad maakt deel uit van de zogenaamde G9-cultuursteden en is nauw betrokken bij het proces vanuit het ministerie van OCW naar een nieuwe landelijke cultuurperiode 2021-2024. De minister c.q. het kabinet investeren in cultuur en de oproep aan de andere overheden is om dit ook te doen. Niet alleen vanwege de intrinsieke waarde van cultuur maar ook vanwege de maatschappelijke waarde en verbindingen met andere domeinen.

In Oost-Nederland wordt met 78 gemeenten, de politie en het openbaar ministerie een veiligheidsstrategie opgesteld voor de periode 2019-2022, gebaseerd op de analyse van de veiligheidssituatie in Oost-Nederland. Belangrijk uitgangspunt is dat de lokale veiligheidsaanpak voorop staat. Daarom wordt de komende jaren intensiever samengewerkt bij onderwerpen die Arnhemmers belangrijk vinden voor hun wijk: de controle op personen die zich verward gedragen en georganiseerde criminaliteit die het alledaagse wijkleven ondermijnt met foute handel, oneerlijke concurrentie en afpersing, maar ook bij zaken zoals cybercrime en gedigitaliseerde criminaliteit.

5.2 Perspectief

We willen Arnhem op de kaart zetten als aantrekkelijke stad voor inwoners, studenten en bezoekers, waar bedrijven zich uitgenodigd voelen, kansen zien en investeren, waar partners samen meerwaarde creëren, passend bij de ambities van Arnhem. We zetten in onze koers in op verschillende soorten werkgelegenheid. Mooie werklocaties en clusters nodigen nieuwe bedrijven uit om zich in Arnhem te vestigen, met nieuwe werkgelegenheid tot gevolg. Arnhem als Energy Hotspot versterken zien wij als een belangrijke kans en uitdaging. Met de Bruisende Binnenstad, het vele groen in de stad, de verbinding met de Veluwe en de regio, de geschiedenis (Herdenkingstoerisme), het kunst- en culturele aanbod en de vele evenementen hebben we een aantrekkelijk toeristisch en recreatief aanbod. En dat zijn belangrijke vestigingsfactoren voor inwoners en bedrijven.

Omdat Arnhem als stad vanuit Europa en Nederland in aanzet goed bereikbaar is, is het essentieel dat er van en naar, maar ook binnen de stad optimale verbindingen zijn voor economische en maatschappelijke functies. Het is duidelijk dat de beschikbare wegcapaciteit aan zijn maximale benutting zit. Een grote opgave om bereikbaarheid en betrouwbaarheid van het wegennetwerk te verbeteren is het gevolg. Het openbaar vervoersysteem en het fietsnetwerk spelen in toenemende mate een bepalende rol of Arnhem als stad voldoende intern en extern is ontsloten en verbonden met het hoofdwegennet. In samenspraak met de regio Arnhem-Nijmegen en provincie wordt daarom de aanleg van snelfietsroutes door de stad en naar omliggende plaatsen versneld.

Met de totale veiligheidsketen wordt hard gewerkt om de veiligheidscijfers naar het niveau te brengen dat past bij een stad van meer dan 100.000 inwoners. De samenwerking verbreedt zich van de veiligheidsketen naar maatschappelijke partners die bijvoorbeeld preventie realiseren, want een tekort aan veiligheid heeft ingrijpende gevolgen voor een keur aan maatschappelijke thema's zoals opvoeding, school, opleiding, wonen, werken en samenleven. We investeren in aangifte doen, van cruciaal belang voor de informatiepositie van de veiligheidsketen, zoals wij ook investeren om radicalisering tegen te gaan.

5.3 Inzet

Wij zetten in op een toekomstbestendig vestigingsklimaat voor bedrijven en kennisinstellingen. Het MKB is de banenmotor van de Arnhemse economie. Vooral in stuwende sectoren zoals energie, innovatieve en creatieve industrie moet het MKB zorgen voor groei en werkgelegenheid. Deze sectoren hebben een indirect effect op de verzorgende sectoren zoals zorg en dienstverlening. Vakmanschap en ondernemerschap staan hierbij centraal. We willen werk maken van innovatie door bedrijven te ondersteunen in de omslag naar duurzaam produceren, crossovers tussen kennisinstellingen en ondernemers te bevorderen, gaten op de arbeidsmarkt te dichten en de rode

loper uit te leggen voor bedrijven. Om de lokale en regionale economie optimaal te stimuleren en faciliteren focussen we op het ondernemerschap van het MKB en het verder uitrollen “Van Bedrijven Weten”. Dit doen we door:

- Betere dienstverlening aan ondernemers. Bij optimale dienstverlening staat de vraag van ondernemers en bedrijven centraal, wordt gekeken naar mogelijkheden om voor bedrijven drempels weg te nemen en wordt de verbinding gelegd tussen groei, continuïteit, innovaties op basis van circulair en duurzaamheid. We leggen de verbinding tussen de grote bedrijven en lokale MKB-bedrijven en startups: samen vormen ze één aantrekkelijke lokale economie. Ook in deze verbinding wordt de dienstverlening van de gemeente Arnhem meegenomen om waar mogelijk de bedrijven optimaal te ondersteunen.
- Voldoende aanbod en kwaliteit van werklocaties. Ideeën en plannen vanuit de stad of de gemeente worden verkend en ontplooid om werklocaties in Arnhem toekomstbestendig te maken. Er valt veel te verbeteren op het vlak van klimaatadaptatie, energietransitie en vergroening van bedrijventerreinen.
- Een betere bereikbaarheid van de stad. We geven vorm aan deze ambitie door een integraal mobiliteitsbeleid te voeren. Er wordt onder meer ingezet op: fiets, trein en HOV (hoogwaardig openbaar vervoer) als volwaardig alternatief voor de auto, nieuwe ov-concessie voor het busvervoer, lobby voor internationale treinverbindingen, verbeteren bereikbaarheid en parkeersituatie binnenstad Arnhem (auto en fiets), uitbreiden van digitale mogelijkheden bij parkeren, verlichten van parkeerproblematiek in de wijken, deelauto's, deelfietsen en andere vormen van slimme mobiliteit.

Arnhem een aantrekkelijke stad in en voor de regio

We willen onze stad terugzien in de top 10 van onder andere Hotspot Nederland, Sterkste stedenmerken en de Atlas voor gemeenten. De ambitie is om Arnhem en regio nationaal en internationaal sterker te profileren en nieuwe inwoners, bezoekers, studenten, organisaties en bedrijven te verleiden naar Arnhem te komen.

- Arnhem op de kaart zetten. De Stichting Citymarketing Arnhem gaat de identiteit van de stad beter voor het voetlicht brengen. De Stichting zet een merk neer dat de verschillende kernwaarden van de stad onder de vlag Made in Arnhem verder ontwikkelt en promoot en hierdoor het imago van de stad bij bezoeker, bewoner, bedrijf, student en investeerder positief beïnvloedt.
- De toeristische sector is een belangrijke sector voor de werkgelegenheid en voor bestedingen in de regio Arnhem. Het toeristisch aanbod wordt steeds belangrijker als drager van de Arnhemse identiteit en Arnhem is rijk aan iconen (sport, beleving, genieten, bewonderen, groen en ontspanning). Tegelijk is het aanbod ook van belang voor inwoners en als vestigingsvoorwaarde voor bedrijven.
- Goed binnenstadmanagement. Een goede organisatiegraad in de stad is een voorwaarde voor een bruisende binnenstad. Daarvoor is netwerkvorming en organiserend vermogen noodzakelijk en daardoor wordt samenwerking mogelijk. Die sterke organisatiegraad maakt dat initiatieven van stakeholders snel opgepakt en uitgevoerd kunnen worden in vitale coalities. Dat is een belangrijke voorwaarde om de beweging te kunnen maken van place to buy naar place to meet en de binnenstad te laten bruisen.
- De binnenstad moet ook afgemaakt worden. Korenkwartier, Gele Rijders Plein, Bestuurskwartier en Rijnkade zijn belangrijke projecten daarbinnen.

Wij bouwen aan een Human Capital Agenda

We zetten in op de versterking van de samenwerking van bedrijven en kennisinstellingen, zodat we samen met het bedrijfsleven en onderwijsinstellingen kunnen anticiperen op wat de maatschappij 'straks' nodig heeft. Zodat we straks niet met een nog grotere mismatch zitten dan die er nu al is. Dit doen we door in te zetten op:

1. Het ontwikkelen van een Human Capital aanpak op kraptesectoren, zoals de energiesector.
2. Het ontwikkelen van een aantrekkelijk klimaat voor studenten in Arnhem en regio.
3. Het stimuleren van intensieve samenwerking tussen kennisinstellingen onderling en met bedrijven, stad en regio. Zij kunnen door intensievere samenwerking zorgen voor werkgelegenheid en voor de benodigde, passende opleidingen en een betere match van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

We willen Arnhem beter op de kaart zetten als energiestad

Met Hotspot Energy werken we aan een sterk energiecluster in Arnhem en de regio. Door het realiseren van aantrekkelijke kennis-en werklocaties en het stimuleren van energie-gerelateerde innovaties die passen bij de (inter)nationale ambitie, zorgen we voor een goed vestigingsklimaat en nieuwe werkgelegenheid. Samenwerken in het nationale en regionale netwerk, communicatie, bereikbaarheid, ruimtelijke kwaliteit, living lab en human capital zijn de thema's waarop we samenwerken met het bedrijfsleven, onderwijsinstellingen en platformorganisaties.

Meedraaien in de top van de Culturele eredivisie

Naast uitvoering van het vastgestelde cultuurbeleid en de huisvestingsafspraken met Museum Arnhem, Stadstheater, Oostpool en Introdans werken we op regionaal niveau, samen met Nijmegen, provincie Gelderland en beide cultuurnetwerken CNA en CCN. Een gezamenlijk cultuurprofiel 025 Arnhem Nijmegen is opgesteld als opmaat naar 2021-2024. De proeftuin Jeugdtheater en Dans wordt door de 025 partners ondersteund en de overige proeftuinen worden door de netwerken en instellingen opgepakt. De proeftuin "duurzame mode" is ingediend voor medefinanciering door het Rijk.

Betere veiligheidscijfers

De prioriteiten in de veiligheidsstrategie Oost-Nederland komen in belangrijke mate overeen met onze eigen prioriteiten, die onlangs in de gemeenteraad via de Kadernota Veiligheid (2019-2022) zijn vastgesteld. Een breed gedragen kadernota, waar de verschillende veiligheidsopgaven geformuleerd staan, zoals veilige wijken naar normaal Nederlands niveau omhoogtrekken, door ondermijning (georganiseerde criminaliteit) op alle fronten naar beneden te trekken en ook door teweeg te brengen dat huiselijk geweld *not done* is, evenmin als burenterreur. Hiervoor zijn de beste mensen uit Oost-Nederland nodig, ervaren generalisten en beproefde experts die van elkaar begrijpen wat hun bijdrage is in teams die op het juiste moment op de juiste plaats zijn.

5.4 Financiën

In coalitieakkoord en MJPB wordt vanaf 2022 € 1,6 miljoen geraamd voor kapitaallasten van cultuurinvesteringen. In elk geval voor een toekomstbestendige huisvesting van Stadstheater Arnhem, Toneelgroep Oostpool en Introdans. Dit veronderstelt dat de oplevering in 2021 plaatsvindt, want kapitaallasten drukken op de begroting vanaf het jaar na oplevering. Oplevering in 2021 is echter onwaarschijnlijk. De geraamde € 1,6 miljoen kan daarom vrijvallen in de jaarschijf 2022.

In coalitieakkoord en MJPB wordt vanaf 2019 € 0,6 miljoen geraamd voor kapitaallasten knelpunt Museum Arnhem. Inmiddels (19 december 2018) heeft de raad besloten het investeringskrediet hiervoor met € 7,5 miljoen te verhogen. Verwacht wordt dat de verbouwing van het Museum in 2021 zal worden afgerond. De kapitaallasten komen dan vanaf 2022 ten laste van de begroting. De in 2019, 2020 en 2021 geraamde kapitaallasten kunnen vrijvallen.

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Vitale economie, bereikbaarheid, cultuur en veiligheid					
Vrijvallen jaarschijf 2022 kapitaallasten cultuurinvesteringen				1,6	
Vrijvallen van drie jaarschijven kapitaallasten Museum Arnhem	0,6	0,6	0,6		
Totaal Inzet	0,6	0,6	0,6	1,6	0,0

In de onderstaande tabel wordt het totale financiële effect op de Arnhemse begroting van “Genieten van een nog mooier Arnhem” weergegeven.

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Totaal Genieten van een nog mooier Arnhem	0,6	0,6	0,6	1,6	0,0

6 Open en verantwoord besturen

6.1 Specifieke ontwikkelingen

Regiemodel

De gemeente Arnhem is de afgelopen periode gekanteld van een dienstenmodel naar een regiemodel. Uitvoering geven aan een regiemodel vraagt om een andere manier van samenwerking, zowel intern als extern. De inzet is om dit regiemodel verder te professionaliseren en verder te ontwikkelen. Dit met als doel om vanuit heldere opdrachten in een netwerk van partners effectief tot (beleids-) uitvoering te komen.

Begroting

Een meerjarig sluitende begroting vormt het kader voor de gemeentelijke financiële huishouding en de gemeentelijke organisatie en is faciliterend aan de inhoudelijke lijnen van de gemeente.

De afgelopen periode zijn met de auditcommissie en in de organisatie de eerste stappen gezet in het doorontwikkelen van de Planning & Control-cyclus. In de MJPB 2019-2022 is aangegeven dat zowel bestuurlijk als ambtelijk de ambitie leeft om de komende jaren te komen tot een andere opzet van de begroting. De leesbaarheid en de toegankelijkheid kunnen nog verder worden vergroot. Dat blijkt ook uit het onderzoek van de rekenkamer naar de navolgbaarheid van het coalitieakkoord.

Daarnaast heeft de raad de wens uitgesproken (in de motie 17M75 d.d. 6 november 2017) om de begroting SMART vorm te geven. Afsproken is om in de volgende begrotingen:

- de doelen en de afspraken nog concreter en meetbaarder te formuleren;
- de koppeling met middelen te verbeteren. Hierdoor wordt voor een ieder inzichtelijker welk geld en welke capaciteit horen bij welke opgaven. Dit geeft meer transparantie voor de lezer.

Het voorstel voor de doorontwikkeling wordt voor de zomer aan de raad ter besluitvorming aangeboden.

Gemeentefonds

In de MJPB 2019-2022 is de raming van het gemeentefonds opgenomen, zoals volgt uit de meicirculaire 2018. De bijdrage vanuit het gemeentefonds is op basis van de septembercirculaire en decembercirculaire 2018 in deze Perspectiefnota geactualiseerd. Daarnaast is vanaf het jaar 2020 gerekend met een verhoging van de algemene uitkering op grond van loon- en prijsontwikkelingen (inflatie). Dit gebeurt, omdat er vanaf 2020 ook aan de lastenkant rekening wordt gehouden met prijsontwikkelingen. Voor indexatie is teruggegrepen op de informatie uit de septembercirculaire 2018, omdat bij het vervaardigen van deze Perspectiefnota nog geen rekening kon worden gehouden met de meicirculaire 2019. In de decembercirculaire 2018 is een aantal mutaties opgenomen bij integratie- en decentralisatie-uitkeringen en taakmutaties. In het financiële beeld is rekening gehouden met het overhevelen van de te ontvangen middelen vanuit het gemeentefonds naar de betreffende beleidsvelden.

Overige jaarlijkse bijstellingen

In het coalitieakkoord is ten behoeve van het robuuster maken van de exploitatiebegroting afgesproken om de komende vier jaar bij de Perspectiefnota een budget te reserveren voor prijs- en volumeontwikkelingen. Er wordt, conform de financiële verordening, rekening gehouden met extra lasten als gevolg van prijs- en volumestijgingen om het voorzieningenniveau in Arnhem in stand te kunnen houden. De hoogte van de reservering wordt bepaald door de consumentenprijsindex en de verwachte bevolkingsgroei toe te passen op het totaal van de begrote baten, verminderd met interne

opbrengsten, kapitaallasten en die budgetten die op andere wijze voor prijs- en volumestijgingen gecompenseerd worden, waaronder in elk geval het BUIG-budget. Vóór de MJPB 2020-2023 wordt de systematiek van toedeling van de geraamde middelen voor volume en prijs aan specifieke onderdelen in de begroting nader uitgewerkt en wordt bekeken welke indicatoren maken dat een budget volume- en/of prijsgevoelig is.

In het coalitieakkoord is afgesproken de inkomsten uit OZB niet te laten stijgen, ook niet met een indexatie. Wel zal de autonome groei van het aantal woningen leiden tot een meeropbrengst.

De meerjareninvesteringsplanning 2019-2023 (MIP) met daarin alle voorgenomen investeringen is op basis van de realisatie 2018 geactualiseerd. De niet gerealiseerde investeringen in 2018 zijn in dit beeld voor het overgrote deel doorgeschoven naar 2019 of verder. Binnen deze actualisatie vallen de onderuitputting op de kapitaallasten voor renovatie en uitbreiding van Museum Arnhem als gevolg van de vertraging voor twee jaar vrij ten gunste van de algemene middelen.

De huidige begrote dotatie aan de bestemmingsreserve kapitaallasten in het kader van de spelregel 'afschrijven in 20 jaar' is gebaseerd op het MIP uit de MJPB 2019-2022 en deze is nu geactualiseerd op basis van het geactualiseerde MIP.

Het verwachte dividend van de BNG valt vrij in de algemene middelen en is verwerkt in het meerjarenbeeld.

ICT en De Connectie

Er is in toenemende mate zorg ontstaan over de kwaliteit en stabiliteit van de ICT die sinds 1 juli 2017 bij De Connectie is ondergebracht. Om de primaire processen naar de toekomst goed en veilig uit te kunnen blijven voeren is het van belang dat minimaal de basis van de ICT-omgeving op orde is en blijft. Om objectief te kunnen bepalen of de basis van de ICT-omgeving op orde is, zijn de afgelopen periode twee onderzoeken uitgevoerd. Het antwoord op deze vraag is vanuit beide onderzoeken eensluidend: de basis is niet op orde en behoudens de dagelijkse ongemakken nemen de risico's op significante problemen alleen maar toe. Dit zijn risico's op onder meer uitval, het oplopen van achterstanden in beheer en onderhoud en een afnemende informatieveiligheid. Het is van groot belang om aanvullende investeringen te doen en hiervoor ook middelen vrij te maken en tevens een incidenteel knelpunt bij De Connectie in 2019 op te lossen. In deze Perspectiefnota is een structurele jaarlijkse investering van € 1,5 miljoen vrijgemaakt. Daarnaast wordt voor het aanstellen van een CISO (Chief Information Security Officer) en het uitvoeren van audits en onderzoeken in het kader van informatieveiligheid een bedrag van € 0,2 miljoen vrijgemaakt. Door deze inzet krijgen we onze basis weer op orde en dragen we bij aan een solide basis voor de toekomst.

Op andere diensten van De Connectie kan een bedrag van € 445.000 bespaard worden. Op basis van een benchmark is inzichtelijk gemaakt welke diensten dat zijn.

Informatie

Veiligheid en privacy staan hoog op de agenda van de gemeente, zodat conform de Algemene Verordening Gegevensbescherming en de Baseline Informatiebeveiliging Overheid wordt gewerkt. Maatregelen op het gebied van organisatie, gedrag en techniek gaan hand in hand. De gemeente voert 'ethical hacks' uit om zichzelf op de proef te stellen. We verkennen de mogelijkheden om burgers meer regie over hun persoonlijke gegevens te geven, bijvoorbeeld door alleen die gegevens te verstrekken, die echt nodig zijn.

Juridisch

Het specifieke terrein van de burgemeestersbevoegdheden, Openbare Orde en Veiligheid, is juridisch in ontwikkeling en zal - gezien maatschappelijke ontwikkelingen zoals ondermijning - hoge prioriteit en aandacht vragen. De voortgaande transformatie in het Sociaal Domein vergt nieuwe ideeën en instrumenten die op een juridisch houdbare wijze worden ingevoerd.

Personeel en organisatie

De arbeidsmarkt wordt steeds krappere en dat heeft een verschuiving van arbeidsvoorwaarden tot gevolg naar meer flexibiliteit en meer gericht op persoonlijke ontwikkeling. De gemeente Arnhem zal zich tot deze ontwikkeling moeten verhouden.

6.2 Perspectief

Burgerparticipatie

De ambitie is om meer en tijdiger met burgers in gesprek te zijn over de plannen die zij hebben en gemeentelijke plannen. We blijven inzetten op wijksturing conform Van Wijken Weten, gaan meer investeren in onze dienstverlening naar bedrijven door Van Bedrijven Weten en blijven op zoek naar mogelijkheden om inwoners onze besluitvorming te laten beïnvloeden. Door meer aan te sluiten op de ontwikkelingen voor digitale instrumenten, zoals e-participatie, kunnen inwoners en bedrijven op een gemakkelijke manier hun mening geven en kan de gemeente bij het maken van plannen makkelijker rekening houden met de opvattingen van een zo groot mogelijk aantal inwoners en bedrijven.

Informatie

Op het gebied van informatie leiden ontwikkelingen tot nieuwe toepassingen. Data en informatie worden voor de gemeente en de stad robuust, toegankelijk en toepasbaar gemaakt. We willen beter kunnen sturen, automatiseren en op informatie gestoeld beleid maken. Dit betekent dat er gewerkt wordt aan een degelijke architectuur. Data gedreven sturing, Internet of Things en datawarehousing worden verder verkend en waar zinvol wordt er mee geëxperimenteerd, zoals bij het Digitaal Stelsel Omgevingswet. Het zaakgericht werken, en daarmee dienstverlening aan inwoners, is volop in ontwikkeling. De Common Ground beweging van VNG, die kan zorgen voor een gemeenschappelijke architectuur van gemeenten in Nederland, wordt als mogelijkheid verkend.

Gemeentelijke huisvesting

Begin 2019 is het startschot gegeven om aan de hand van de in het college bepaalde uitgangspunten een modulair programma van eisen (PvE) op te stellen voor de verbouwing van het stadhuis. Het is de bedoeling om medio 2023 het stadhuis te hebben verbouwd en ingericht. De meeste ambtenaren kunnen dan een nieuwe werkplek in het stadhuis vinden. Volgens de berekeningen zijn de huidige huisvestingsbudgetten voldoende om de kapitaallasten van de investeringen op te vangen.

Personeel & organisatie

De gemeente Arnhem wil graag een inclusieve, aantrekkelijke werkgever zijn en daarom zullen we de komende jaren ook doorgaan met ons beleid om hier stappen in te zetten. De komende jaren gaan steeds meer medewerkers met pensioen en daarmee wordt het des te belangrijker om te blijven investeren in traineeprogramma's en doorstroom bevorderend beleid. De gemeente moet zich nadrukkelijk positioneren als werkgever waar je kunt werken aan interessante, maatschappelijke vraagstukken. Dit vraagt om strategische personeelsplanning, duurzame inzetbaarheid van medewerkers en stevige arbeidsmarkcommunicatie.

Duurzame gemeentelijke organisatie

Als wij aan Arnhemmers vragen een steentje bij te dragen aan de klimaatdoelen dan is het belangrijk om als gemeente het goede voorbeeld te geven. We gaan daarom aan de slag met het opstellen van een Klimaatplan voor de gemeentelijke organisatie. Daarvoor stellen we onze CO2-footprint vast met daaraan gekoppeld CO2-reductiedoelen. We hebben als gemeente Arnhem de ambitie om ons als organisatie medio 2019 te laten certificeren voor niveau 3 van de CO2-prestatieladder.

Overhead

Het kostenniveau van de overhead in Arnhem komt ongeveer 7% lager uit dan het niveau bij andere gemeenten. In geld uitgedrukt gaat het om ongeveer € 2,6 miljoen. Opvallend en relevant is dat ongeveer € 2,5 miljoen minder aan ICT wordt uitgegeven dan bij andere gemeenten.

6.3 Inzet

Ruimte binnen programma Financiën en Bedrijfsvoering

Binnen de begroting van Financiën en Bedrijfsvoering is ruimte om bij te dragen aan het oplossen van knelpunten in de begroting en het plegen van intensiveringen. Deze herijking levert per saldo een positief beeld op. De posten die het meest in het oog springen zijn:

1. Treasury: In de begroting is een meerjarige stelpost opgenomen voor het kunnen opvangen van bovenmatige stijgingen van de rente (rentebuffer). In de begroting van treasury (rentelasten) wordt reeds rekening gehouden met een stijging van de rente in de loop van de komende jaren tot circa 3,5-4%. Dit lijkt op basis van de huidige inzichten meer dan voldoende om onvoorziene stijgingen in de rente op te kunnen vangen. De meerjarige stelpost kan vrijvallen. In de laatste jaarschijf van elke MJPB is het wel belangrijk om € 1 miljoen beschikbaar houden voor het kunnen opvangen van de effecten van majeure rentestijgingen. Jaarlijks zal beoordeeld worden of de een na laatste jaarschijf van de nieuwe begroting incidenteel vrij kan vallen.

2. Gereserveerde volumeontwikkeling vanaf 2019: De indexatie van de volumeontwikkeling is gebaseerd op de groei van het aantal inwoners. Het bedrag dat vrijvalt, is het totaal beschikbare bedrag minus een aantal specifieke claims. De objectieve verdeelsystematiek moet nog worden uitgewerkt en is nog niet (volledig) toegepast. Voor de reservering vanuit de MJPB 2019-2022 is (gelet op de kostenstijgingen in het sociaal domein) nog terughoudend omgegaan met het toekennen van claims. Vanaf 2020 wordt een nieuwe indexatie meegenomen (zie onder 'Overige jaarlijkse bijstellingen').

Naast deze grote posten realiseren we op het budget voor instroom jongeren en opleidingen een ombuiging, zonder dat dit verregaande gevolgen heeft en zetten we eenmalige ruimte in, doordat we in 2019 minder budget voor vennootschapsbelasting nodig hebben. Tot slot zijn er mogelijkheden om de grondslag van een aantal leges voor evenementen te verbreden, waardoor een hogere kostendekkendheid mogelijk wordt gemaakt.

Verminderen schuldenlast

Een belangrijk onderwerp is het verminderen van de schuldenlast van de gemeente. Een manier om dat te doen is om te sparen om langlopende schulden niet langer dan 20 jaar op de gemeentelijke begroting te laten drukken. De nieuwe systematiek is vanaf de MJPB 2019-2022 ingevoerd en leidt ertoe dat het eigen vermogen de komende jaren toe zal nemen.

Er is ruimte binnen deze 'solvabiliteitsreeks' om in tijden van krapte een bijdrage te leveren aan knelpunten in de begroting. Voorgesteld wordt om de omvang van de jaarlijkse toevoegingen aan de bestemmingsreserve kapitaallasten met € 2,7 miljoen te verlagen én in samenhang daarmee de reserve kapitaallasten voortaan als onderdeel van het beschikbare weerstandsvermogen te rekenen. De bestemmingsreserve kapitaallasten heeft immers kenmerken van een algemene reserve. Dit betekent dat de solvabiliteit nog steeds jaarlijks wordt versterkt, maar in een gematigder tempo. Daarnaast betekent dit dat de buffers voor het weerstandsvermogen groter worden. In paragraaf 7.2 wordt hierop nader ingegaan.

6.4 Financiën

Ontwikkelingen

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Algemene uitkering uit het gemeentefonds en overige ontwikkelingen					
Raming gemeentefonds obv september- en decembercirculaire 2018	1,8	9,8	8,3	8,6	10,6
Overhevelingen DU's en taakmutaties naar beleidsvelden	-3,4	-3,3	-2,3	-2,3	-2,3
Indexatie tav prijsontwikkelingen 2,3%		-11,4	-11,4	-11,4	-11,4
Indexatie tav volume ontwikkelingen obv 0,9% groei inwoners		-4,4	-4,4	-4,4	-4,4
Meeropbrengst OZB agv autonome volumegroei woningen		0,1	0,1	0,1	0,1
Actualisatie MIP	2,5	1,5	0,9	0,0	-1,2
Herrijking dotatie spelregel aflossen in 20 jaar (obv MIP in MJPB 2020-2023)	0,5	0,2	-0,6	-0,2	1,2
Dividend BNG	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
Dekken incidenteel knelpunt 2019 De Connectie en ICT	-1,1				
Hogere lasten ICT en besparingen De Connectie	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0
Formatiedekking CISO + middelen (afdeling ICT)	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Totaal Ontwikkelingen	-0,5	-8,3	-10,3	-10,5	-8,3

Inzet

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Inzet financiën en bedrijfsvoering					
Ruimte binnen programma R9 Financiën en Bedrijfsvoering	0,3	3,7	3,7	4,3	3,3
Vrijval reservering volumeontwikkeling uit MJPB 2019-2021	2,5	2,0	2,0	2,0	2,0
Aframen indirecte personele budgetten	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3
Verlagen budget voor te betalen VpB	0,3				
Verhoging leges evenementen, APV		0,1	0,1	0,1	0,1
Ruimte solvabiliteitsreeks	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Totaal Inzet	5,8	8,6	8,8	9,4	8,4

In de onderstaande tabel wordt het totale financiële effect op de Arnhemse begroting van “Open en verantwoord besturen” weergegeven.

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Totaal Open en verantwoord besturen	5,4	0,3	-1,5	-1,1	0,2

7 Financiële samenvatting

7.1 Totaal generaal

In onderstaand beeld is het totale meerjarige financiële perspectief geschetst, zoals volgt uit de voorgaande hoofdstukken. Er ontstaat een meerjarenbeeld dat in de laatste jaarschijf nagenoeg sluit. Voor het beeld in de MJPB 2020-2023 zal hiervoor een oplossing gevonden moeten worden, rekening houdend met nieuwe actualiteiten uit bijvoorbeeld de meicirculaire 2019.

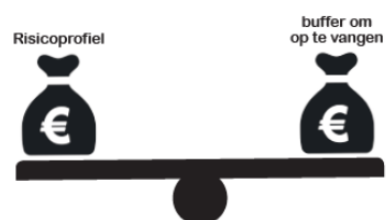
Het cumulatieve tekort in de jaren 2019 tot en met 2023 ad € 4,4 miljoen kan met de algemene reserve verrekend worden. Het gevolg daarvan voor het weerstandsvermogen en de weerstandsfactor wordt in paragraaf 7.2 toegelicht.

Financieel beeld 2019-2023	2019	2020	2021	2022	2023
<i>Bedragen * € 1 mln, afgerond op € 0,1 mln</i>					
Meedoen in een socialer Arnhem					
Totaal WMO en Jeugdzorg	-10,0	-6,7	-5,1	-5,3	-5,4
Totaal Werk en Inkomen	1,4	-1,9	-0,8	-0,8	1,1
Totaal Armoede en schulden	-0,6	0,3	-0,7	-0,6	-0,6
Totaal Welzijn, onderwijs, sport, maatschappelijke opvang	0,4	1,7	1,4	1,9	1,9
TOTAAL Meedoen in een socialer Arnhem	-8,8	-6,7	-5,2	-4,8	-3,0
Wonen in een duurzamer Arnhem					
TOTAAL Wonen in een duurzamer Arnhem	6,7	2,5	2,8	2,6	2,5
Genieten van een nog mooier Arnhem					
TOTAAL Genieten van een nog mooier Arnhem	0,6	0,6	0,6	1,6	0,0
Open en verantwoord besturen					
TOTAAL Open en verantwoord besturen	5,4	0,3	-1,5	-1,1	0,2
TOTAAL FINANCIËEL PERSPECTIEF 2020-2023	3,9	-3,3	-3,2	-1,6	-0,3

7.2 Risico's en weerstandsvermogen, solvabiliteit en schuldquote

Risico's en weerstandsvermogen

Belangrijke ijkpunten voor ons financieel beleid zijn niet alleen de uitkomsten van het financieel meerjarenbeeld, maar ook de mate van robuustheid van de begroting uitgedrukt in weerstandsvermogen, solvabiliteit en schuldquote. In de MJPB 2019-2022 en het jaarverslag 2018 worden de kengetallen hiervoor in onderlinge samenhang gepresenteerd. Een belangrijk financieel ijkpunt vormt de mate waarin de gemeente in staat is mogelijke tegenvallers met een negatief financieel effect (risico's) op te vangen. Daarnaast wordt bepaald wat de totale omvang is van de beschikbare weerstandscapaciteit waarmee risico's kunnen worden opgevangen. De beschikbare weerstandscapaciteit is onderdeel van de reserves die medebepalend zijn voor de solvabiliteit van de gemeente. Schematisch ziet de afweging tussen risico's (risicoprofiel) en weerstandscapaciteit (buffer om risico's op te vangen) er als volgt uit:

De spelregels voor de wijze waarop de gemeente Arnhem omgaat met risico's en weerstandsvermogen zijn vastgelegd in de Verordening Financieel Beleid en Beheer gemeente Arnhem:

'Voor een robuuste financiële positie mag de weerstandsfactor niet lager zijn dan 1. Indien de weerstandsfactor lager is dan 1 is aanzuivering van de algemene reserve vereist. Indien de factor hoger is dan 1,4 dan kunnen reserves worden aangewend voor (nieuw) beleid.'

Daarnaast is besloten ook te werken aan de vermindering van de gemeentelijke schuldenlast en verbetering van de gemeentelijke solvabiliteit. In de MJPB 2019-2022 is de afspraak verwerkt om de financiële vertaling van de lasten van afschrijvingen op gemeentelijke investeringen te beperken tot 20 jaar. Hiervoor worden ingaande 2019 jaarlijks bedragen toegevoegd aan de bestemmingsreserve kapitaallasten.

In deze Perspectiefnota zijn de afspraken over risico's en weerstandscapaciteit en de afspraken over solvabiliteit (20 jaar afschrijven) in onderlinge samenhang gezien.

Voorgesteld wordt om de bestemmingsreserve kapitaallasten die jaarlijks toeneemt, mee te tellen bij de berekening van de beschikbare weerstandscapaciteit. Dit heeft een positief effect op de omvang van de beschikbare weerstandscapaciteit, terwijl het positieve effect van deze bestemmingsreserve als onderdeel van de gemeentelijke solvabiliteit hetzelfde blijft. De structurele toevoeging van middelen aan de bestemmingsreserve kapitaallasten betekent namelijk dat er een factor in het stelsel van financiële afspraken is ingebouwd die ervoor zorgt dat het weerstandsvermogen in elk geval hierdoor jaarlijks toeneemt.

Het effect van de maatregelen, aanpassing van het risicoprofiel en verhoging van de beschikbare weerstandscapaciteit (op basis van het meerjarenbeeld) is als volgt:

Benodigd versus beschikbare weerstandscapaciteit	JV 2018	Turap-1 2019	Turap-2 2019	2020	2021	2022	2023
	90%	90%	90%	90%	90%	90%	90%
<i>Bedragen x € 1.000</i>							
Benodigde weerstandscapaciteit							
Gemeentebrede risico's	28.833	28.833	28.833	28.833	28.833	28.833	28.833
Risico's grondexploitatie	4.280	4.280	4.280	4.280	4.280	4.280	4.280
Grote projecten niet zijnde grondexploitatie	600	600	600	600	600	600	600
Totaal	33.713	33.713	33.713	33.713	33.713	33.713	33.713
Beschikbare weerstandscapaciteit							
Totaal AR + BR kapitaallasten	48.606	31.742	40.290	40.375	44.397	49.816	56.129
Benodigd versus beschikbaar ruimte irt aanzuivering	14.893	-1.971	6.577	6.662	10.684	16.103	22.416
Vershil (> factor 1,4)	1.408	-15.456	-6.908	-6.823	-2.801	2.618	8.931
Weerstandsfactor	1,4	0,9	1,2	1,2	1,3	1,5	1,7

Daarmee bevindt de weerstandsfactor zich vanaf 2019 boven de 1,0 is en lijkt vanaf 2022 boven de 1,4 te komen. De doorkijk in Turap-1 2019 was op basis van basis van de verwachte knelpunten, zonder de in deze Perspectiefnota voorgestelde bijsturingsmaatregelen.

Het gemeentelijke risicoprofiel wordt twee keer per jaar bepaald: bij de voorbereiding van het jaarverslag en bij de voorbereiding van de MJPB. Het risicoprofiel, zoals is opgenomen in de tabel in paragraaf 7.2 sluit aan bij de inventarisatie bij het jaarverslag.

Een belangrijke kanttekening bij het meerjarige risicoprofiel is dat deze in werkelijkheid niet meerjarig 'bevrozen' is, maar steeds beïnvloed wordt door een zo actueel mogelijke inschatting van het

gemeentelijk risicoprofiel. Actualisatie van het risicoprofiel bij de MJPB 2020-2023 zal er mogelijk toe leiden dat het risicoprofiel omhoog gaat als gevolg van de toegenomen risico's op het sociaal domein en de bijsturingsmaatregelen sociaal domein die vanaf 2020 in de begroting worden opgenomen.

In het verleden is ook gebleken dat de gemeente ook geconfronteerd kan worden met gebeurtenissen die niet met een voorafgaande risico-inschatting meegenomen kunnen worden bij de bepaling van het gemeentelijke risicoprofiel. Een voorbeeld daarvan vormen de verliezen in het grondbedrijf die moesten worden genomen tijdens de recente economische crisis. De verliezen waren vele malen hoger dan voorafgaand was ingeschat. De zogenaamde 'zwarte zwanen'.

De ervaring leert dat het niet mogelijk is om de effecten van dit soort gebeurtenissen goed in te schatten. Wel helpt het om een buffer aan te houden waarmee de mogelijke gevolgen kunnen worden opgevangen. De structurele dotatie aan de bestemmingsreserve kapitaallasten zorgt voor een buffer voor dit soort gebeurtenissen (naast het meerekenen bij de beschikbare weerstandscapaciteit).

Solvabiliteit en schuldquote

De solvabiliteit (verhouding tussen eigen en vreemd vermogen) is al een aantal jaren aan de lage kant. Dit was voor de provincie bij de vorige MJPB 2019-2022 aanleiding om de financiële positie van Arnhem als 'matig' te beoordelen. Ten opzichte van de begroting 2018 verbetert de solvabiliteit op basis van de realisatie over 2018 overigens wel. Daarmee valt Arnhem echter nog steeds in de meest risicovolle categorie. De netto schuldquote (ook gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen) komt op basis van de realisatie 2018 lager uit dan in de begroting is verwacht. Dit geeft een gunstiger beeld. Deels komt dit door lagere schulden, maar ook deels doordat de gerealiseerde baten hoger uitvallen dan begroot (het zogenaamde 'noemer'-effect).

GEMEENTE ARNHEM

Postbus 9029

6802 EL Arnhem

Tel: 0900-1809

Fax: 026-3774830

E-mail: gemeente@arnhem.nl